

MENNO DAVID GRAAF VAN LIMBURG STIRUM.

»Je marche droit.»

De onlangs door den Duitschen Rijksvorst aan de tombe van MICHEL ADRIAANSZOOM DE RUYTER gesproken woorden: »es ist ein grosses Land das seine grossen Männer ehrt,» ruischten ons voor den geest bij de laatste rustplaats van den edelen krijgsman, wiens verscheiden op 22 Juli jl. een zwaar verlies voor Nederland mocht heeten. MENNO DAVID graaf VAN LIMBURG STIRUM was van hooge geboorte: maar nog hooger stond hij in de achting van het volk aangeschreven wegens zijne voortreffelijke eigenschappen als moedig, wetenschappelijk soldaat en als kloek vaderlander. In hem, die pal stond voor zijne beginselen, al vielen zonderlinge eigenaardigheden hem niet te ontzeggen, eerden wij een type van eerlijkheid en oprechtheid, zijn warm vriendenhart, zijne humaniteit en weldadigen zin. Met hem is een merkwaardige en alom bekende figuur uit de oorlogsjaren 1831 en '32 heengegaan. Zijn loopbaan en zijn onvermoeide strijd voor een der belangrijkste maatschappelijke vraagstukken van onzen tijd verdienen een onvergankelijke plaats in Neerlands militaire oirkonden. Rekenen wij het ons tot een eere, daartoe te mogen bijdragen.

Naast het fraaie monument van MENNO baron VAN COEHOORN te Wyckel in Gaasterland prijkt in den kerkmuur een steen met het wapen der graven VAN LIMBURG STIRUM en de spreuk »Je marche droit.» De voornaam van den jongst overledene uit dat stamhuis herinnert aan den wereldberoemden vestingbouwkundige, van wien hij afstamde door zijne overgrootmoeder, THEODORA AURELIA VAN COEHOORN, gemalin van FREDERIK WILLEM, erfbaanderheer van

het vorstendom Gelre en het graafschap Zutphen. Langs een breede rij van opper- en hoofdofficieren stamde de Luitenant-Generaal VAN STIRUM in rechte lijn af van de graven VAN BERG, die reeds in de 10de eeuw bekend stonden als voogden van Deutz en omstreeks het jaar 1000 het slot Altena hebben gebouwd. Nog vindt men op de schilderachtige, met mos en klimop begroeide hofpoort van dien edelhof de achtbladerige roos van keel op een veld van goud; het meest eigenaardige maar in 1819 niet aangenomen middenschild voor het wapen onzer VAN LIMBURG STIRUMS (1): welken naam de graven VAN BERG in de 13de eeuw hebben aangenomen ter eere van hun oom, die het slot Hohen-Limburg voor hen had herbouwd (1). Het bezit van de heerlijkheid Stirum aan de Ruhr dagteekent van lateren tijd. De legende van het slot Altena op de »Wolfs-Eck" boven het Lenne-dal in Westphalen is ouder dan die van den burcht Nassau aan de Lahn of van den trotschen wachter vóór de Zwabische Alpen, vanwaar de ster der Hohenzollerns is opgegaan. Met beide dynastiën is het geslacht VAN LIMBURG STIRUM door huwelijk verwant.

MENNO DAVID's vader diende als kapitein bij het regiment Hollandsche gardes te voet, tot de uitwijking der Stadhoudelijke familie naar Engeland in 1795. Daarna nam hij deel aan het rassemblement van Osnabrück, en volgde den erfprins in 1799 van Embden naar Noordholland. Hij verwierf een aanstelling bij de Hollandsche Brigade op het eiland Wight, welke in 1802 bij den vrede van Amiens werd ontbonden. Hetzelfde jaar huwde graaf FREDERIK WILLEM te Wexford in Ierland ELISABETH RICHARDS VAN RATHASPECK, uit welke verbintenis MENNO DAVID den 30sten November 1807 het licht zag op het buiten Rockfield nabij voormeld dorp. Zijn vader volgde Oranje in November 1813 naar 's Gravenhage; maar hij keerde telkens naar Ierland terug, tot hij zich in 1821 voor goed in Nederland vestigde. Den 2den October van laatstgenoemd jaar betrad MENNO DAVID als cadet-page de artillerie- en genieschool te Delft. Reeds op 12 Maart 1825 vermeldde de *Staatscourant* zijne benoeming tot tweede-luitenant bij het korps ingenieurs, mineurs en sappeurs; hij telde toen 17 $\frac{1}{2}$ jaar. Spoedig bij den staf der genie overgeplaatst (11 Juli 1826) zijnde, werd graaf VAN STIRUM gedurende zijn verblijf te Yperen bevorderd tot eerste-luitenant (20 Maart 1831). Middelerwijl stond zijn vader, als kolonel van den generalen staf, vervolgens als generaal-majoor aan het hoofd der afdeling Personeel en Militaire zaken van het Departement van Oorlog.

MENNO DAVID verwierf in 1831 het Metalen Kruis wegens het in staat van verdediging stellen van 's Hertogenbosch. Sinds 1 Mei 1832 behoorde hij tot de bezetting der citadel van Antwerpen, waar zijn geestige omgang niet weinig tot vervroolijking zijner kameraden in dat zorgvolle jaar bijdroeg.

(1) Zie de *Stamtafel der graven van Limburg Stirum*, samengesteld door WILLEM graaf VAN LIMBURG STIRUM, oud-majoor der artillerie, kamerheer des Konings in buitengewonen dienst. 's Gravenhage, MARTINUS NIJHOFF, 1878. — Eveneens: *Notice sur les monnaies des comtes de Limburg-sur-la-Lenne*, par C. A. SERRURE. Bruxelles, EMM. DEVROYE, 1862.

Nadat zachte drangmiddelen Koning WILLEM I geenszins hadden kunnen bewegen om een, in zijn oog, voor de eer van het vaderland onaanneemlijk tractaat te onderteekenen, besloten de te Londen vergaderde Mogendheden geweld te bezigen. Terwijl een vloot van Engelsche en Fransche schepen de Hollandsche kusten en de Schelde blokkeerden, een Pruisisch leger de oostelijke grenzen bewaakte, onze eigen krijgsmacht gedoemd was met het geweer aan den voet toe te kijken, zag men van 30 November tot 23 December 1832 de citadel van Antwerpen belegeren door een zoogenaamd bevriende mogendheid. Europa scheen met waanzin geslagen. Doch onze eer vorderde krachtdadigen wederstand!

De verjaardag van den Prins VAN ORANJE (6 December 1832) vervulde de bezetting met groote geestdrift. Levendig beantwoordde men het allerhevigste vuur van den belegeraar; het getal schoten en worpen uit de citadel klom tot 1255, dat uit de Fransche batterijen tot het drievoudige. De keelmuur van St. Laurent stortte in en werd bij een driemaal herhaalde bestorming hardnekkig verdedigd door kapitein MORRE en luitenant VAN BUEREN, ten koste van hun leven. Elders leidde luitenant CARRÉ met beleid en groote dapperheid een uitval tegen de sappehoofden. Aan boord van de barkas de *Euridice* werd dien dag de adelborst MATTHIJSEN gekwetst bij een vruchteloze poging om de huizen van het Willemsrak te vermeesteren. Het duister begon reeds te vallen, toen een bom het groote hospitaal van de citadel doorboorde en drie man kwetste. Nagenoeg gelijktijdig sloegen de vlammen uit het magazijn van levensmiddelen op het binnenplein. Men hoorde in de verte het Antwerpsche grauw juichen; de aanvaller richtte al zijn vuur op het brandende gebouw om het blusschen te beletten. De pogingen daartoe werden geleid door luitenant VAN STIRUM en den opzichter ROGER. Het magazijn viel niet te behouden, maar VAN STIRUM slaagde er in het kruithuis te redden. ROGER viel zwaar gekwetst bij het aandragen van materialen om een belendend bomvrij gebouw te stutten. Twee uur later stortte luitenant VAN STIRUM ongeveer te zelfder plaatse neder. Zijn rechervoet was door een bomscherf verbrijzeld en boven den enkel afgebroken. Toen zijn oppasser, zekere Israëliet ESSO, zijn heer badende in bloed vond liggen en daarbij in tranen losbarstte, riep VAN STIRUM hem toe, nog schertsend onder zware smart: »Kerel, ben je gek, je moest plezier hebben, dat je nu voortaan maar één schoen hebt te poetsen.» Dokter INGENLUIJFF nam den gewonde op zijn schouders en droeg hem naar het zoogenaamd bomvrij hospitaal, alwaar door den eerstaanwezenden officier van gezondheid RODI, met behulp van voormelden arts en den hospitaalbediende HESSELINK »..... om zoo te zeggen terstond te midden van pestlucht en gekerm mijn been werd afgezet, eenigen afstand onder de knie.»

Een paar nachten later reageerde VAN STIRUM in gespierde termen tegen de zware pijn aan zijn been en het gedonder van het geschut, die hem alle rust benamen. ROGER lag naast hem te bidden. Daardoor verteederd, vroeg

graaf VAN STIRUM aan ROGER, of hem iets bezwaarde. Deze stamelde den naam van zijn zoon. VAN STIRUM beloofde voor hem te zullen zorgen. ROGER herstelde en werd later commandant van het fort St. Andries, waar hij overleed. Niettemin heeft VAN STIRUM vijftig jaar lang met de grootste zelfverloochening zijn woord gestand gedaan.

»Op 12 December» — luidden zijne verdere aantekeningen — »bracht men mij met enkele kameraden over naar de kazematten der linker lage flank van bastion N°. 2, waar ik verbleef tot na de overgave der citadel. Daags na de capitulatie op 23 December werd ik vervoerd naar de woning, Rue des Chènes 44, van mijn neef WILLEM graaf van LIMBURG STIRUM. De vergunning tot overbrengen daarheen werd gegeven namens den maarschalk graaf GÉRARD door generaal WOÏROL (1), die ingekwartierd was te Moretus, het buiten van WILLEMS zwager, baron DE PRET.

»Op bedoelden datum meldde zich bij mij aan de Fransche majoor der infanterie DE RICHEPANSE met twee dragers, een baar en een geleide van vier gewapende infanteristen, om mij te vervoeren. Daarop voorbereid, had ik mij opgeschikt met een kleurige foulard om het hoofd, een lichtere om den hals en een rookende manilla in den mond. Op straat buiten de citadel ontstond een oploop van nieuwsgierigen, die de baar en het geleide achter en op zijde volgden. Een hunner riep hardop: »Hij heeft het poertan zoo kwaad niet, hij rookt een segaar.» Dit trok de aandacht van DE RICHEPANSE, die mij al dadelijk toeriep: »Monsieur, je ne comprends pas le Flamand, mais s'ils disaient quelque chose d'offensant, veuillez me l'expliquer. Je leur ferai casser la tête à coups de crosse.» Ik antwoordde, dat zij niets kwaads in den zin hadden, maar alleen aan de opmerking lucht wilden geven, dat het met *den rooker* toch niet zoo heel erg gesteld kon zijn. Het spreekt vanzelf dat ik DE RICHEPANSE herhaaldelijk bedankte voor zijne liefderijke zorgen, zoo klaar gebleken door de toezegging c. q. van kolfslagen en gebroken schedels. Kort daarop sneuvelde hij in Algerië.»

»Ik werd bij mijn neef WILLEM door zijn onvergetelijke echtgenootte ALBERTINE (TITINE) baronesse DE PRET, door hem en de zijnen, hoogst liefderijk verpleegd tot Paschen van 1833, toen de wond zoover hersteld was, dat men mij naar 's Hage, Bezuidenhout 29, het verblijf mijner Moeder, kon overbrengen, hetgeen WILLEM in zijn eigen rijtuig deed....»

Graaf VAN STIRUM stelde in 1832 al even eigenaardig als in zijn latere geschriften. In elk geval blijkt het, dat hij niet krijgsgevangen is geweest, zooals zijne andere kameraden van de Citadel, het Vlaamsche Hoofd en de Schelde-forten.

Hij keerde naar Holland terug als invalide; maar met het kruis van Moed, Beleid en Trouw, hem op 11 Januari 1833 door Koning WILLEM I

(1) Generaal WOÏROL commandeerde de 2de brigade der 2de divisie van l'Armée du Nord. — Zie voor de samenstelling en de dislocatie van dit leger in November en December 1832: *Siège de la citadelle d'Anvers par l'armée française, sous les ordres du maréchal comte GÉRARD.* — A Paris, chez tous les libraires. 1833; pages 57—59.

toegekend. In weerwil van het verlies van zijn been bleef graaf VAN LIMBURG STIRUM zijne militaire diensten ijverig en nauwgezet vervullen. Met zijn houten been reed hij tot op gevorderden leeftijd te paard, tot groote bewondering zelfs van onzen als ruiter onovertroffen HUGUENIN, klom hij op de hoogste ladders, liep langs dakgoten, sprong op de borstwering over breede schietgaten en maakte als zwemmer de besten jaloersch.

Bij uitbreiding van het wapen der genie, werd hij bevorderd tot kapitein (2 Mei 1842). Spoedig daarna droeg de Minister hem, om zijne wetenschappelijke kennis, het secretariaat op der commissie van inspectie over het militair onderwijs (22 November), tot hij een jaar later werkzaam werd gesteld bij het bureau »Materieel der Genie» aan het Departement van Oorlog, waar hij ook als majoor (19 Februari 1859) verbleef. Als luitenant-kolonel (15 Januari 1864) vervulde hij voorloopig, als kolonel voor goed de functiën van inspecteur in de 2de inspectie van fortificatiën te Dordrecht (15 April d. a. v.).

Reeds in subalternen rang versierde ook de Nederlandsche Leeuw zijn borst (8 October 1842). Koning WILLEM III benoemde hem op 10 Mei 1849, nog vóór de kroningsfeesten te Amsterdam, tot H. d. Z. adjudant, later (16 Juni 1857) ook tot kamerheer in buitengewonen dienst.

Volgens betrouwbare mededeelingen behoorde zijn langdurige dienst aan het Departement van Oorlog onder de bevelen van Generaal VAN HEURN geenszins tot de gelukkigste jaren van VAN STIRUM's leven. Hij deed aldaar, om met VAN DER PALM te spreken, gaarne al het goede, dat niet in zijn vermogen stond. Bij groote werkkraft en voortdurenden drang naar bezigheid, zondigde VAN STIRUM veelal door overdreven ijver en ging dan onbewust zijne bevoegdheid te buiten. Nog dwalen ouderen genie-officieren de roode pennekrassen van graaf VAN STIRUM, in ontwerp-bestekken en andere stukken gedurende het tijdperk van herziening der bewapening en uitrusting onzer vestingen, als ware schrikbeelden voor oogen. Men kende hem veel bouwkundige kennis als militair ingenieur toe, maar niet den breedten ontwikkelden blik van een vestingbouwkundige. Vandaar dikwerf wrijving in de hoogere sfeeren der genie. VAN STIRUM waardeerde in jongeren »allerlei soorten van practijk," waarin hijzelf, volgens oudere collega's, te kort schoot. Eveneens dong men af op zijne behandeling van zaken als inspecteur te Dordrecht, en gedurende zijne bevelvoering in de eerste stelling der genie te Utrecht (19 Juni 1867). Naar voorhanden brouillons te oordeelen, schreef hij soms lange en curieuse epistels over min-beteekenende aangelegenheden en oefende hij critiek op de vermakelijke wijze van »den Schoolmeester." Eerlijk en recht op het doel afgaande, zond hij meermalen dure projecten in, vooruit wetende, dat ze toch niet zouden worden uitgevoerd. Veroorloofden zich zijne officieren zulks op te merken, dan luidde het antwoord: »snoeien is mijn zaak niet, maar minister's werk."

De staaltjes van zijn humor zijn talloos. Onbarmhartig hekelde hij den

geest van geheimhouding bij het vroegere Comité van defensie, het vasthouden aan de zoogenaamde schadelijke vestingen, het goedmoedig vertrouwen op inundatiën, welke niet ten volle waren verzekerd, elk uitstel van spoedvereischende maatregelen en het hinken op twee gedachten. Zijne kanteekeningen op stukken van het Comité gelijken op de ach- en wee-klagende memoriën van DU MOULIN, DE VEIJE en DE FREYTAG vóór 1793 omtrent den treurigen toestand onzer frontieren.

Belangrijk verschilde hij in zienswijze met den Minister VAN DEN BOSCH, ook met de Kamerleden STELTJES en DE ROO, aangaande den bouw der forten Vechten, Rijnauwen, Voordorp en Ruigenhoek. Na de eerste aanbesteding voor Vechten (October 1867) verklaarde VAN STIRUM openlijk, dat de vier nieuwe forten meer dan het dubbele der opgegeven sommen zouden kosten. »Dadelijk» — schreef hij eenige jaren later in zijn zoogenaamd *Vertrouwelijke brief aan een lid der Eerste Kamer over de voltooiing van 't vestingstelsel, zonder excepties, in acht jaar, cijferloos, enz.* — »dadelijk ging de Regeering aan het bezuinigen. Het ontwerp voor Rijnauwen ingediend, werd te groot gekeurd, en men droeg eenvoudig op, het plan van Vechten te volgen, na uit het midden eene sectorvormige moot gesneden en de buitenstukken aaneengeplakt te hebben. Dit geschiedde, heette het, om de wille der eenheid van stelsel. Vroeger achtte men, dat Rijnauwen voor het minst even sterk moet zijn als Vechten; nu men in de geldknijp was geraakt, kon het fort veel zwakker worden, en dit werd met tal van strategische, tactische en technische stellingen geschraagd, door *sic volo* klaar uiteengezet. . . . Om nu later het nieuwe bewind van 't dwaalspoor af te brengen, was noodig de tusschenkomst, als ik het zoo mag noemen, van BRIALMONT, die destijds Utrecht bezocht en zijne afkeuring, in een paar forsche zetten, niet ondubbelzinnig te kennen gaf.» — Een vermakelijke historie voor deskundigen en leeken!

Van den hak op den tak springende, haalde VAN STIRUM een paar bladzijden verder zijn opvolger in het Kabinet door, wegens de handhaving van de dienstvervangings, »de zielentrafiek — een aardigheid ontleend aan leeringen MACHIAVELLI's Principé, veeleer dan gehuldigd door de geijkte breinen van 't Park te Brussel, Plein en Binnenhof.» Vol geniale denkbeelden, maar de zaken soms allerzonderlingst door elkaar haspelend, veroordeelde hij eveneens de »hybridische» vestingwet van 18 April 1874, omdat deze voor de voltooiing van alle voorgestelde werken acht jaar tijds stelde, zonder eenige omschrijving der vereischte sommen, d. i. volgens hem »zonder zilveren band voor den Minister.» Zich beroepende op de ondervinding te Antwerpen, waar men in bijna vijfentwintig jaar ruim 85 millioen francs had besteed (1), voorspelde hij »van de vestingwet, zoo als ze daar ligt, een langdurig

(1) *De uitvoering der vestingwet en het korps der genie, beschouwd naar aanleiding van het voorloopig verslag over de verhooging van de begroting van oorlog voor 1874 door M. S. (1). Te 's Gravenhage, bij GEBR. J. & H. VAN LANGENHUIJSEN. Bladz. 30.*

gehaspel, met verdriet vol op, en, per slot van rekening, slechts gebrekkige stichting bij een slechting, die uitnemend zal zijn....” Sterk laakte hij de verwerping van een voorstel van graaf VAN ZUYLEN — inderdaad ontleend aan een vlugschrift van den bekenden M. D. — om minstens vier millioen 's jaars te verwerken. Aangezien er, hoe Vertegenwoordiging en Regeering het ook wilden aanleggen, veel tot de uitvoering van de vestingwet vereischt werd, vroeg de vertrouwelijke briefschrijver openlijk en op den man af: »Waarom het kind niet bij zijn naam genoemd? Die naam is **geld**, alom tegenwoordig, onsterflijk, niet te ontgaan. Waarom zich nu schamen voor de natie om Mammon te specificceeren, den god, dien men overal elders zoo gaarne bijhaalt? Voorwaar 't is geen maagdelijke schaamte! Hier zoo ooit, is er reden te over om JAN JAN en ROLLIN een schavuit te noemen.” Zijn oordeel is niet beschaamd. Reeds in 1882 ging het Parlement over tot een wijziging der vestingwet. De oorspronkelijke raming van kosten is verre overtroffen, èn — meer en meer twijfelt men in onzen snel levenden en krijgvoerenden tijd aan de classieke waarde der Nieuwe Hollandsche Waterlinie. De heer SCHEPEL zag in 1885 wellicht met zienersoogen, toen hij voor ons verdedigingsstelsel, alléén op het behoud der stelling van Amsterdam aandrong. Maar dan, voegen wij er bij, onder versterking der marine met krachtige strijders om buitengaats de blokkade te breken; wat de stelling zelve betreft, met een deugdlijken veiligheids gordel en sterke liniën ten noorden en ten zuiden van het Noordzee-kanaal. Waarom plaatste men de stelling van Amsterdam althans niet vóórop, zooals graaf VAN STIRUM reeds in 1874 had voorgesteld? Hoe lang zal de voltooiing nog wel duren?

Maar keeren wij tot zijn militaire loopbaan terug.

Het gemor van den stellingcommandant te Utrecht en de strijd met het Departement van Oorlog eindigden met zijne overplaatsing »voor straf” naar 's Hertogenbosch (9 Mei 1868), bij welke gelegenheid VAN STIRUM echter verzocht op nonactiviteit te worden gesteld. Eenige maanden geleden had de Minister hem voor den generaalsrang voorgedragen, tevens om hem tot eenige meegaandheid te stemmen (4 November 1867). Vruchteloos! Dwaalde de edele VAN STIRUM, dan deed hij 't te goeder trouw, maar buigen — dát kon hij niet.

Geheel anders dan op het terrein van den ingenieur leerde men generaal VAN STIRUM keunen, wanneer het den strijd gold om *beginselen*. Dan toonde hij *buitengewoon* meesterschap en heeft daarmede voor de genie veel goeds van blijvende waarde verricht. Aan zijn initiatief was later te danken de afschaffing der onzedelijke aanbesteding bij afslag met afmijnen, waarbij men wel op de zenuwachtigheid der inschrijvers scheen te speculeeren om lage prijzen te bedingen. Ook bewerkte hij, dat de begrotingen in de genie-bestekken werden gedrukt tot voorlichting, al hadden ze geen bindende kracht. »Il ne faut pas tâcher d'attraper les gens.” Als overal was hij ook

daarbij de man van »licht, licht en nogmaals licht.» Onrecht en kuiperij» deprivatie, bevoorrecht van ondergeschikten om rang of fortuin waren hem een gruwel, ontcerden in zijn oog den meerdere, die zich gewetenloos daaraan schuldig maakte. Mochten alle machthebbenden denken en handelen als hij!

Nauwlijks hadden Frankrijk en Duitschland in Juli 1870 het zwaard ontbloot, of de Koning droeg den oud-strijder van de citadel de verdediging op van de Utrechtsche, thans de Nieuwe Hollandsche Waterlinie (16 Juli 1870). Generaal VAN STIRUM spaarde moeite noch tijd om verbeteringen in de stelling te laten aanbrengen. Zoolang het leger te velde stond, werd hij veelvuldig geraadpleegd door den opperbevelhebber, den Prins van Oranje, wiens volle vertrouwen hij bezat. Het dreigend staatkundig onweder dreef af; daarmede tevens de toets, óf ook ditmaal de tegenstanders van den genie-commandant hem terecht of te onrecht van gebrek aan practischen zin hadden beschuldigd.

In den aanvang van 1871 werd de generaal weder op nonactiviteit gesteld, maar reeds in Februari benoemd als voorzitter eener commissie tot het bestudeeren van het beleg en de verdediging van Parijs. De gebeurtenissen na 18 Maart in Frankrijk waren oorzaak, dat de commissie slechts twaalf dagen, waarvan zeven tot waarneming, in Parijs kon vertoeven; vervolgens begaf men zich naar Amiens. Hoewel tijd en gelegenheid ontbraken om het programma geheel uit te voeren, bracht de grijze voorzitter een merkwaardig verslag uit, waarin zijne eigenaardigheid sterk doorstraalde. Alleen het rapport der leden REUTHER en HOJEL verscheen in de Verslagen, Rapporten en Memoriën. Of de kostbare dienstreis ook in andere opzichten vruchten heeft afgeworpen, weten wij niet. Zeker is het, dat zoowel te Parijs als in het hoofdkwartier van het 1ste Duitsche leger de krijgshaftige figuur van den Hollandschen generaal met het houten been een uitstekenden indruk heeft gemaakt.

Nog een andere moeilijke zending volbracht graaf VAN STIRUM in hetzelfde jaar. Aan den welsprekenden redenaar bij het graf van kolonel VON GUMOËNS op 16 Juni 1857, ter gelegenheid der vijfentwintigjarige herdenking van het bombardement te Antwerpen, droeg de Koning op, de overblijfselen der in 1830 en 1832 te Antwerpen en op de citadel gesneuvelde militairen naar het kerkhof te Ginneken over te brengen. Met grooten tact en waardigheid wist hij tegenover den Belgischen luitenant-generaal EENENS — den laatst overgebleven Belgischen officier in actieven dienst, wiens naam voorkwam op lijst D, behoorende bij het Koninklijk Besluit van 12 November 1830 n°. 60 (1), — aan de opdracht het karakter van verbroedering en vriendschap te geven. De Regeering, de ingezetenen van Antwerpen, ja het geheele Belgische volk

(1) Nominatieve staat van officieren, welke hunne korpsen of betrekkingen hebben verlaten en zich mitsdien aan de misdaad van desertie hebben schuldig gemaakt. Dit Kon. Besluit is niet in het *Recueil Militair* opgenomen.

wedijverden in eerbied en hulde aan onze dooden, gevallen op het veld van eer. Met een van trots gezwollen hart, hoorde VAN STIRUM op het vlaggeschip van het eskader, met den rouwwimpel aan de mast, de eereschoten op de kaden, die hij vóór ruim veertig jaar had helpen bedwingen. Op 22 Augustus besloot hij de weemoedige plechtigheid te Ginneken met het schoone gedicht *De laatste eere* van BURLAGE, waarvan de slotregels klonken als grondtoon uit het hart van den fieren nazaat der ALTENAS:

Hoe klein hun erf ook zij, dat volk weet van geen buigen;
Want wat daar zwichte, wat er vall',
Oud-Hollands trouw staat pal!

Op 30 November 1874 had op het kerkhof te Ginneken nabij het graf van CHASSÉ in 's Konings tegenwoordigheid de onthulling plaats van het gedenkteeken, waarvan het denkbeeld van Zijne Majesteit was uitgegaan, en dat uit vrijwillige bijdragen is bekostigd. Bij het monument, voor een deel samengesteld uit verweerde blokken der »bulvardos» van het kasteel van Antwerpen, dankte Generaal VAN STIRUM »den Souverein van het Noorden, dat hij naar de wijze van Zijn Huis, de verzoening met het Zuiden had voltooid» (1).

Tusschen beide plechtigheden te Ginneken ligt de parlementaire werkring van graaf VAN LIMBURG STIRUM in het tweede Ministerie GEERTSEMA; de portefeuille van oorlog was hem op bijzondere aanwijzing van den Koning aangeboden. Al was de ministeriële loopbaan van den edelen invalide kort — 6 Juli 1872 tot 15 September 1873 —, en al boekte het *Staatsblad* onder zijne verantwoordelijkheid slechts enkele besluiten, toch toonde hij zich ook in het kabinet een man van beginsel en van karakter. Aan ingelijfd en bij de militie opende hij de gelegenheid om voor twee jaar te worden gedetacheerd bij de landmacht in Nederlandsch-Indië. Bij zijn ontwerp-vestingwet stond hij, ongerekend de reeds besproken punten, een nog meer geconcentreerd stelsel voor dan zijne voorgangers VAN MULKEN, ENGELVAART en DELPRAT. Den schoonsten lauwer uit het staatkundig leven van Generaal VAN STIRUM vormde zijn streven voor verbetering van het gehalte der levende strijdkrachten. Gelijk VON SCHARNHORST na de vernedering van Pruisen in de jaren 1806 en 1807 de overtuiging bezield, dat herstel der nationale onafhankelijkheid slechts viel te bereiken door ingrijpende maatschappelijke en militaire hervormingen onder deelneming van het geheele volk, achtte graaf VAN STIRUM na de gebeurtenissen van 1864, 1866 en 1870 ons volksbestaan alleen verzekerd, wanneer het leger uit alle standen van de samenleving

(1) Ten voordeele van het fonds tot oprichting van een monument ter eere der bij de expeditien tegen Atjeh gevallen krijgers, werd bij BROESE & COMP. te Breda in 1876 door M. A. PERK, predikant te Amsterdam, uitgegeven en opgedragen aan Z. M. den Koning: *Het Citadel-Monument te Ginneken*.

zonder uitzondering werd samengesteld. Afschaffing der dienstvervang-
 beschouwde hij als het uitgangspunt voor legerhervorming. Ofschoon slechts
 zwak door zijne ambtgenooten gesteund, ging hij ook weder bij het wets-
 ontwerp tot wijziging der wet op de nationale militie, klaar en zonder
 omweg, recht op het doel af. Bij de verwerping op 30 Juni 1873 door de
 Tweede Kamer van het wetsartikel: »Een ieder, die ter inlijving bij de
 militie wordt opgeroepen, is verplicht zijn dienst in persoon waar te
 nemen” — mislukte de eerste ingrijpende, maar onvoldoend voorbereide
 poging tot oplossing van het militair vraagstuk der levende strijdkrachten,
 hetwelk nog gedurende den Fransch-Duitschen oorlog door het derde
 Ministerie THORBECKE op den voorgrond was gesteld. Aanstonds verzocht
 Generaal VAN STIRUM zijn ontslag als bewindsman. De dag zijner pen-
 sionneering op 31 December 1873, »onder 's Konings dankbetuiging voor
 de vele, hoogstgewichtige en langdurige diensten aan het leger en den lande
 bewezen,” teekende den aanvang, niet van een tijdperk van rust, doch
 van zijne grootste werkzaamheid.

Het votum in 's lands Vertegenwoordiging had aangetoond, dat het beginsel
 van den persoonlijken dienstplicht in de volksovertuiging geenszins de plaats
 innam eener algemeen erkende noodzakelijkheid. Om dit te bewerken door
 aandrang van binnen, schreef Generaal VAN STIRUM op 12 Juni 1875 zijn
 bekend vlugschrift: *Het zoogenaamd breken met partijverleden in militaire
 zaken* (1), het voorstel behelzende tot oprichting van den Anti-Dienst-
 vervangingsbond. Onder uiteenzetting der van 1807 tot 1813 door von
 SCHARNHORST, von STEIN, GNEISENAU, BLÜCHER en andere Deutsche autori-
 teiten, sedert 1875 ook te onzent honderdwerf en in allerlei vorm her-
 haalde betooggronden tegen het onzedelijk huur- en afkoopstelsel, drong
 graaf VAN STIRUM ter wille van 's lands verdediging aan op herziening van
 hoofdstuk VIII der Grondwet, en riep hij geheel het volk op tot deelneming
 aan een *ligue* tegen de dienstvervang. Bij snellen aanwas van den Bond
 werden de statuten op 30 September 1875 te 's Gravenhage vastgesteld en
 den 6den November d. a. v. door den Koning bekrachtigd. Sinds heeft
 Generaal VAN STIRUM als oprichter en eerste voorzitter van den Bond,
 onder bijstand der jongere corypheeën van het leger, van uitstekende ge-
 leerden en de voornaamste dagbladen, door oprichting van onderafdeelingen
 elders, door geschriften en verslagen — onlangs door hem en ARNOLD ISING
 in drie deelen van 1300 bladzijden opnieuw uitgegeven — door petitionne-
 menten en adressen, vergaderingen en meetings, met onovertroffen vaderlands-
 liefde en inspanning, onder opoffering van krachten, tijd en groote sommen
 goud gewerkt aan de bevordering van zijn doel. Evenals vóór een zeventigtal

(1) *Het zoogenaamd breken met partij-verleden in militaire zaken door het derde ministerie THOR-
 BECKE en de nationale instelling (plaatsvervang. en nummerverwisseling) — door M. D. graaf VAN
 LIMBURG STIRUM, oud-minister. Te 's Gravenhage bij GEBROEDERS J. & H. VAN LANGENHUYSEN.
 1875.*

jaren de Duitsche legerhervormer, zag men thans Generaal VAN STIRUM met zijne apostelen van stad tot stad het land doortrekken, predikende den verplichten persoonlijken dienst.

Op 20 November 1883 vond hij zich, bij het klimmen zijner jaren en een wankelende gezondheid, verplicht de leiding van den Bond toe te vertrouwen aan den oud-Generaal NORMAN MAC LEOD. In de ziekenkamer werkte VAN STIRUM voort, het oog steeds gericht op hetzelfde doel, zonder zich te storen aan de onverschilligheid van enkelen of aan de bespottig van anderen. Veertien dagen vóór zijn dood bracht Generaal VAN STIRUM nog schriftelijk hulde aan den Minister DE SAVORNIN LOHMAN, wiens zoon als milicien persoonlijk zijn dienstplicht vervulde. Dat de kameraden op de chambrée dezen niet bij zijn naam, maar als: *grenadier*, *meneer* of *jonker* aanspraken, haalde graaf VAN STIRUM aan als bewijs, dat de verplichte krijgsveldendienst geenszins het ontzag voor de hoogere maatschappelijke standen zal verminderen. — Hoe men denke aangaande het door Generaal VAN STIRUM verdedigde beginsel, geen verschil kan er bestaan in de waardeering van zijn handelingen en zijn volharding voor de zaak, die hij nuttig en noodig rekende voor het vaderland.

En het resultaat van dien arbeid?

Het aantal plaatselijke afdelingen van den Bond klom in het dienstjaar 1883 tot ruim vijftig, dat der leden »stamnummers» tot ongeveer tien duizend. Nog duidelijker blijkt de propaganda voor het »Moderne beginsel» uit het volgende overzicht.

Op 6 Juli 1861 werd nog door de Tweede Kamer artikel 4 der tegenwoordige militiewet, d. i. *het privilege van dienstruiling*, zonder beraadslaging of hoofdelijke stemming aangenomen. In 1873 op 30 Juni stemden 25 van de 68 aanwezige Kamerleden vóór het beginsel van den verplichten persoonlijken dienst. En toen in de lente vóór VAN STIRUMS dood de legerwet van den Minister BERGANSIUS ons bracht op de grenzen van het beloofde land, smaakte de oud-voorzitter van den Anti-Dienstvervangingsbond de voldoening de Kamer van Honderd, bij motie van een der bekwaamste leden, te hooren erkennen:

dat de legerwet behoorde te berusten op het beginsel van den verplichten persoonlijken dienst; en

dat de aan die wet verbonden financiële druk en persoonlijke lasten niet te zwaar voor de natie werden geacht.

»Of ik 't beleef of niet» — riep Generaal VAN STIRUM uit, toen hij zulks las — »komen moet het!»

Mocht VAN STIRUM de uitvoering van zijn stelsel niet zien, toch stierf hij met de voldoening dat de volksovertuiging voor het »Moderne beginsel» was gewonnen. Ook VON SCHARNHORST overleed één jaar vóór de invoering van den algemeenen dienstplicht in Pruisen. Hopen wij, dat eveneens ons vaderland in het jaar 1892 de oplossing moge zien van het reeds vijfentwintigjarige vraagstuk

der legerhervorming! Nu de stichter van den Anti-Dienstvervangingsbond niet meer daar is, moeten zijne vrienden en geestverwanten blijven strijden: naar wij hopen, niet enkel voor den *persoonlijken*, maar voor *algemeenen dienstplicht*. In N°. 144 zijner Bondsschriften erkende Generaal VAN STIRUM zelf de onmisbaarheid van den algemeenen dienstplicht. »Men staat er verbaasd van, hoe er nog ministers van oorlog te vinden zijn, die stokstijf beweren, *dat terwijl wij niets minder dan al onze kracht hoog noodig hebben*, wij zouden mogen achterwege houden, wat voor de ontwikkeling van ons weerstandsvermogen van minstens tienmaal zooveel belang is, als al het andere te zamen.»

Met velen beschouwden ook wij den verplichten persoonlijken dienst als het middel om langs twee trappen te komen tot invoering van den *algemeenen dienstplicht*: o. i. het eenige althans voor *kleine mogendheden* uit een staatkundig en staathuishoudkundig oogpunt te verdedigen stelsel van legervorming. Ondanks alle daartegen in de Tweede Kamer, in dagbladen en geschriften geopperde bedenkingen, achten wij om krijgskundige en politieke redenen, ook tot beteugeling van het socialisme, *algemeenen dienstplicht*, in hoofdtrekken volgens de denkbeelden, door den tegenwoordigen Minister van Oorlog als Kamerlid ontwikkeld, den meest gewenschten grondslag voor de samenstelling onzer levende strijdkrachten. Met korteren dienstitijd bij een grooter contingent en voldoende oefening van de overige dienstplichtige jongelingsschap; door vorming van het militiekader als in Denemarken en oprichting van een leerstoel voor krijgskunde aan één onzer universiteiten tot meer algemeene bevordering van krijgskennis in de hoogere standen der maatschappij; door uitbreiding en bevordering van het onderwijs in de gymnastie en van voorbereidend militair onderwijs op de scholen — vermeenen wij dat alleen het stelsel van algemeenen dienstplicht ons onafhankelijk volksbestaan ten volle kan waarborgen, zonder de draagkracht en het financieel vermogen der natie te overspannen. Moge dit ideaal worden verwezenlijkt — en wij gelooven daaraan even vast als de oprichter van den Anti-Dienstvervangingsbond aan de afschaffing der bloedbelasting — dan blijve ten eeuwigen dage aan graaf VAN STIRUM de eer, den stoot tot die hervorming te hebben gegeven.

Vreesden wij niet de ons door *Spectator* beschikbaar gestelde ruimte ver te overschrijden, dan vermeiden wij ons in zooveel andere verdiensten van den braven overledene.

Thans stippen wij slechts aan, hoe zijne wetenschappelijke zin hem dreef door schier geheel Europa. In Spanje en Italië veredelde hij zijn kunstzin door aanschouwing van de bouw- en schilderwerken der groote maestro. Te Sebastopol volgde hij ter plaatse de verrichtingen van TODLEBEN. In Palestina betrad hij de plaatsen, waar de Meester der Waarheid de Blijde Boodschap had vervuld.

Minder bekend dan de talrijke krijgskundige geschriften, die vooral zijne

liefde voor het wapen der genie vertolkten, zijn andere letterkundige bijdragen van graaf VAN STIRUM. Onder het opschrift »the world is but one attorney», teekende hij naar het leven een bijtende satyre op zekeren medicus, die trachtte zenuwlijders met misdadige bedoelingen naar het gekkenhuis te zenden. Nog andere philanthropische opstellen getuigden van zijn goed hart, zijn beproefde eerlijkheid en waarheidsliefde, die geen omweg kenden of duldden. Immer vaardig voor het grootsche en goede, deelde hij levendig in den Transvaalschen vrijheidsoorlog; de portretten van JOUBERT, SMIT en andere »Boers» sierden zijn schrijftafel. Een trouwe dienaar zijnde van ons Vorstenhuis, streefde hij nog bij het leven van den Koning naar de oprichting van een standbeeld voor den eenig overgebleven mannelijken Oranje-telg, die Nederland langer diende dan één zijner Doorluchtige voorzaten, die bij de grondwetsherziening had medegewerkt tot een andere machtsverdeeling, waarbij de invloed van de Kroon eer kon verzwakken dan toenemen.

Bij de laatste citadel-feesten was de Amstelstad getuige van de hulde, welke honderden oud-kameraden brachten aan hun wapenbroeder, wiens buitengewone gaven en humaniteit meerderen en minderen reeds vóór vijftig jaar hadden leeren kennen. Talrijke binnen- en buitenlandsche onderscheidingen vertolkten zijne deugden. Nog lang na zijne pensionneering werd graaf VAN STIRUM door den Koning bevorderd tot den rang van luitenant-generaal (24 November 1882). Behalve de reeds vermelde ridderkruisen versierden hem het breede lint van het Grootkruis der Luxemburgsche Orde van de Eikenkroon, het onderscheidingsteeken voor langdurigen Nederlandschen dienst en de Russische Orde van St. Wladimir 4de klasse.

De uitgebreide correspondentie van generaal VAN STIRUM vertegenwoordigt een breede trits van vereerders uit alle standen der maatschappij: vorstelijke personen en gewone burgers, autoriteiten op elk gebied hier te lande en in den vreemde, hooge geestelijken en eenvoudige leeken, mannen van het zwaard en mannen van de pen, in bonte mengeling dooreen. De briefwisseling met een zijner marine-vrienden tintelt van geest en vormt een ware ministerschool; toch gelijken de daarbij gegeven wenken en aanbevelingen eer geeselslagen van humor, dan recepten tot matiging in het parlementair debat. Warm was Generaal VAN STIRUM bevriend met zijn Belgischen collega BRIALMONT. Wederzijds leidden zij elkander rond in de door hen ontworpen en uitgevoerde werken te Antwerpen en in de stelling van Utrecht. Hoe hoog de beroemde vestingbouwkundige zijn Hollandschen vriend achtte, bleek uit de aandoenlijke bewoordingen, waarin hij zijn droefheid uitte over den dood: »de ce vieil ami, de ce noble coeur, de ce vaillant soldat, de cet ardent patriote, qui a consacré toute sa vie à sa patrie.»

Grenzenlooze liefde en dankbaarheid heerschten in eigen kring voor den eerwaardigen grijsaard.

Daarvoor getuigt de dagelijks vernieuwde bloementooi op zijn graf, in het gezicht van de bouwvallige gedenkzuil van VON GUMOËNS, zijn strijdmakker op de citadel, en tegenover de dichterlijk schoone groene grafzerk van een onzer vermaarde schilders. In de schaduw van cipressen, witte leliën en hoog opgaande irissen stortte met veel beweldadigden ook eene Piétas haar hart uit met de bede :

Waar onverwelkbre rozen groeien,
Moge ook in 't eind de balsem bloeien
Voor niet te stillen pijn.

F. DE BAS,
Luitenant-Kolonel der Huzaren.

's Gravenhage, 21 Augustus 1891.

KRIJGSGESCHIEDKUNDIGE STUDIE OVER DE VERDEDIGING
DER BATAAFSCHE REPUBLIEK IN 1799

DOOR

G. J. W. KOOLEMANS BEIJNEN,

(*Vervolg van N°. 9, bladz. 504.*)

II. HET COMMANDO.

Van groot belang, ja, van actueel belang is het, na te gaan, hoe de regeling van het commando in 1799 is geweest. Volgens art. 8 van het alliantie-tractaat van 1795 moesten de Bataafsche strijdkrachten te land en ter zee, die bepaaldelijk bestemd waren om met de Fransche strijdkrachten op te treden, onder de bevelen staan van Fransche Generaals (1). Heeft men met die bepaling willen uitdrukken, dat de Fransche Generaal, aan wien het commando over de landtroepen werd opgedragen, mede het opperbevel over de maritieme strijdkrachten moest voeren, die met de landmacht zouden samenwerken tot de verdediging van het land? Met het oog op de practijk mag die vraag ontkennend worden beantwoord; terwijl het bovendien niet aannemelijk mag worden geacht, dat men, daar in *Frankrijk* eene zoodanig gecombineerde bevelvoering niet gebruikelijk was, al dadelijk voor de verdediging van ons land het nut daarvan zou hebben ingezien. Drie jaren later, bij de vaststelling der staatsregeling van 1798, gaven onze staats- en krijgslieden met de bepaling, dat »het algemeen bevel over de vloot en armee nimmer aan denzelfden persoon zou worden opgedragen (2)» duidelijk te kennen, dat dit beginsel bij hen althans geen ingang had gevonden. Vermoedelijk zijn in genoemd art. 8 de woorden *et des amiraux* bij vergissing weggelaten.

Hoever dat commando zich zou uitstrekken, was niet bepaald. Vóór 1799 was de bepaling reeds tweemaal toegepast. Den 17den Mei 1796 was door de Nationale Vergadering gedecreteerd:

dat tot nadere dispositie dezer Vergadering de geheele Bataafsche armee zal worden gesteld onder het bevel van den Generaal en chef BEURNONVILLE;

(1) Zie *De Militaire Spectator*, 1891, N°. 3, bladz. 136.

(2) Zie *De Militaire Spectator*, 1891, N°. 2, bladz. 72.

dat deze de macht zal hebben, dezelve te doen marcheeren zonder patenten of bijzondere orders van de Uitvoerende macht, zoo echter dat 5000 mannen ter dispositie van de Nationale Vergadering zullen worden gelaten, en dat gemelde Generaal in de betrekking van Commandant der Nationale armee onder de orders der Nationale Vergadering zal staan en van de onderscheidene bewegingen, tot welke hij bevel zal geven, kennisgeven aan het Comité tot de algemeene zaken van het Bondgenootschap te lande, aan welk Comité hij ook de aanvraag van het benooidigde doen zal.

Blijvende voorts het Decreet dezer Vergadering van den 1sten Maart, waarbij het garnizoen van deze hare residentieplaats onder de onmiddellijke orders der Vergadering gesteld is, in zijn volle kracht en geheel.

BEURNONVILLE heeft dit commando anderhalf jaar lang gevoerd.

Den 12den November 1797 werd door VAN BOECOP de navolgende dagorder van den Generaal DAENDELS, dd. 's-Gravenhage 11 November, uitgegeven (1):

Ingevolge arrêté van het Directoire der *Fransche Republiek* van 4 Brumaire (23 October) werd de Noord-armee benevens haar generale staf gesupprimeerd en de Generaal en chef BEURNONVILLE laat tevens op de order de Bataafsche armee verzekeren bij het aanstaande neêrleggen van deszelfs commando van de voortdoring zijner achtung en verknochtheid.

Twee dagen later wordt door DAENDELS aan zijne divisie bekend gemaakt (1),

dat ingevolge arrêté van het Directoire der *Fransche Republiek* van 4 Brumaire (23 October) de Fransche troepen, welke hier te lande zich bevinden, als ééne divisie door den Divisie-Generaal MOULIN zullen worden gecommandeerd en onder het Opperbevel van den Generaal en chef der Sambre-Maas-Moezel-en-Rijn-armee, AUGEREAU, komen te staan.

De officieren der Nationale Bataafsche armee zullen in 't vervolg militaire voordrachten en requesten volgens den gewonen weg en de dienstorder aan den Luit.-Gen. DAENDELS zenden of doen zenden.

Toen reeds schijnt de Fransche Generaal en chef moeilijk afstand te hebben kunnen doen van het commando over de Bataafsche armee (2); althans in VAN BOECOP's Copie-boek van Orders vinden we nu achtereenvolgens mededeeling van de resolutie van het Comité te lande van 24 November 1797,

(1) Copie-boek van orders van den Generaal-Majoor VAN BOECOP.

(2) *Rijksarchief*. Portefeuille »Ontcijferde brieven van de Pruisische gezanten bij de Staten-Generaal 1788—1791, 1794—1803" (waarover hieronder eenige ophelderingen worden gegeven). Den 16den November 1797 schrijft de Pruisische *chargé d'affaires* VON BIELEFELD aan zijn Koning: »Les Généraux BEURNONVILLE et MACDONALD sont arrivés ici depuis hier. Le premier vient de notifier à la Convention nationale que voyant finir incessamment ses fonctions à l'armée du Nord, il attendait les intentions de l'Assemblée pour remettre en d'autres mains le commandement supérieur de l'armée batave, dont il a été revêtu. La Convention a répondu que ce commandement devait expirer maintenant, que la paix d'Udine faisait cesser les motifs d'une direction réunie de l'armée française et batave.»

inhoudende dat de directie over en het geven van patenten aan die armee weder op den ouden voet onder het Comité worden gebracht, en van die van den 5den December d. a. v., volgens welke de patenten of marschorders alleen door dat Comité zullen gegeven worden; terwijl eindelijk DAENDELS den 7den December VAN BOECOP aanschrijft:

Daar de Bataafsche troepen niet meer staan onder de orders van de Fransche Generaals en wij coupabel zouden zijn, zoo wij de orders van ons Gouvernement niet uitvoeren, zoo zult Gij, Generaal, de correspondentie-posten van het 2de regiment Cavalerie tusschen *Nijmegen* en *Urdingen* intrekken en naar hun regiment doen marcheeren, ingevolge resolutie van het Comité te lande van den 22sten November ll.

DAENDELS was hier weer de man, die den knoop doorhakte. Deze aanschrijving geeft wel eenige aanleiding tot instemming met het gevoelen van Dr. MENDELS (1), dat de voorwaarde, door DAENDELS gesteld voor het aanvaarden van een bevelhebberschap in het Bataafsche leger, *dat aan hem geen ander officier zoude worden voorgetrokken of boven hem gesteld*, alleen bedoelde, dat hij niet ondergeschikt zou zijn aan een Fransch Generaal. Toch moet te dezen opzichte tevens worden vermeld, dat het besluit om aan BEURNONVILLE het bevel over het Bataafsche leger op te dragen, was genomen op voordracht van den President der Nationale Vergadering RUTGER JAN SCHIMMELPENNINGK, waarbij deze namens de Commissie van Buitenslandsche zaken te kennen gaf, dat alvorens conferentie was gehouden met eenige leden van het Comité te lande en de respectieve Generaals der beide Republieken (2).

Hoe dit zij, de zelfstandigheid der Bataafsche Generaals met betrekking tot den Franschen Opperbevelhebber heeft niet lang geduurd. Hierboven (3) is reeds vermeld, dat de hulp van JOUBERT, den toenmaligen commandant der Fransche troepen alhier, bij den staatsgreep van 22 Januari 1798 was verkregen, op voorwaarde, dat hij mede tot Opperbevelhebber over het Bataafsche leger zou worden aangesteld. De bepalingen daaromtrent maakte DU MONCEAU den 27sten Maart d. a. v. aldus aan zijne divisie bekend (4):

dat ingevolge Decreten der Constitueerende Vergadering dd. 24 Januari en 8 Maart tot eene nadere dispositie het Opperbevel over de geheele Bataafsche armee aan den Franschen Generaal JOUBERT is opgedragen; — dat ingeval de armee gecombineerd met de Fransche macht buitenslands ageert, hij alsdan ook over dat gedeelte, hetwelk tot die expeditie gebruikt wordt, na voorafgaande kennisgeving aan het U. B., zal macht hebben, dezelve te doen marcheeren;

(1) *Herman Willem Daendels*, blad. 81.

(2) Secret Verbaal van den A. v. O., bericht van den Direct. van het Milit. Departement van 29 Maart 1799.

(3) Zie *De Militaire Spectator*, 1891, N°. 2, blad. 68.

(4) Copie-boek van Orders van den Generaal-Majoor VAN BOECOP.

dat hij in betrekking van Commandant der Bataafsche armee zal staan onder de orders van het U. B. en aan hetzelfde verantwoordelijk zijn — en dat hij geene troepen der Bataafsche armee zal mogen gebruiken tot eenige expeditie buitenslands dan op speciaal bevel van het Bataafsche Gouvernement.

JOUBERT vertrok in het begin van Augustus 1798 en daar het commando over de Bataafsche troepen ook hem persoonlijk was opgedragen, voerde zijn opvolger, de Generaal HATRY weder alleen het bevel over het Fransche hulpkorps. In Januari 1799 werd deze door BRUNE vervangen (1).

GUILLAUME MARIE ANNE BRUNE was den 13den Maart 1763 geboren en had in zijn jeugd te *Parijs* in de rechten gestudeerd. Bij het uitbreken van de Revolutie werd hij lid van de klub der Cordeliers, en bevriend met DANTON. In 1793 was hij reeds Brigade-Generaal; in 1796 en 1797 maakte hij met BONAPARTE den veldtocht in *Italië* mede en in 1798 werd hij tot Opperbevelhebber in *Zwitserland* benoemd, toen het Fransche Directoire, of eigenlijk BONAPARTE, besloten had den Franschen invloed aldaar te vestigen. Als oud-Jakobijn uit de school van DANTON, September-moordenaar, politie-agent van het *Comité du salut public*, geoefend klubgenoot en levendig soldaat, zegt VON SYBEL, was hij in elk opzicht voor die taak voortreffelijk voorbereid. Nadat hij echter op politiek gebied een échec had geleden, bovendien te zelfstandig en eigendunkelijk optrad en grootere volmacht vorderde in de politieke aangelegenheden, scheen hij voor zijn post minder geschikt. Daarbij waren te *Parijs* berichten ingekomen over financieele wanordelijkheden en ongerechtigheden in zijn beheer en dit was genoeg om hem uit *Zwitserland* terug te roepen.

Hem werd toen het Opperbevelhebberschap over het leger in *Italië* opgedragen. Den 28sten Maart 1798 reisde hij naar zijne nieuwe bestemming af; zijn wagen was zoo zwaar met goud en zilver beladen, dat na weinige uren het breken van de as hem een lang oponthoud veroorzaakte (2). Ook in die betrekking heeft men hem om redenen van wanbeheer niet lang gelaten en hem toen naar de *Bataafsche Republiek* gezonden.

Hebzucht schijnt niet een van zijn minste ondeugden geweest te zijn. In de *Mémoires* de LAS CASES worden NAPOLEON de woorden in den mond gelegd: BRUNE, MASSÉNA, AUGEREAU et beaucoup d'autres étaient des déprédateurs intrépides" (3). Trouwens, dat was in die tijden geen groote ondeugd. Het *Directoire* zag in dat opzicht veel door de vingers, mits men

(1) Omtrent deze vervanging meldt VON BIELEFELD den 18den October 1798 aan FREDERIK WILLEM III: »J'apprends de bonne part que le précédent rappel du sieur HATRY avait été produit par l'ombrage conçu en France au sujet des mouvements de l'armée de Votre Majesté en Westphalie, à la suite desquels le Directoire avait jugé nécessaire de se mettre de ce côté-ci en attitude de défense, et de confier le commandement de ses troupes en Hollande à un chef plus jeune et plus actif.

(2) VON SYBEL, *Geschichte der Revolutionszeit*. Band V, bladz. 78.

(3) *Biographie des contemporains* par NAPOLÉON. Paris, chez PONTHEU, 1824.

het maar diende in den geest, waarin het gediend wilde zijn, mits men den Franschen invloed wist te vestigen en uit te breiden. NAPOLEON ging op dit punt nog veel verder. In het zoo even aangehaald werk komt bijv. over BERTHIER voor: »L'empereur croyait bien lui avoir donné 40 millions dans sa vie.»

Ook hier te lande schijnt BRUNE niet verlegen te zijn geweest om te vragen. In N°. 2 van den loopenden jaargang (bladz. 83) werd reeds opgegeven, hoe in $1\frac{3}{4}$ jaar voor den Generaal en chef boven zijn traktement f 30.666 is uitgegeven voor huis- en stalhuur, ameublement, vuur en licht en generale onkosten. Enkele briefjes van zijn adjudant of intendant DAVID aan JANSSENS leeren den aard van sommige benooidigheden kennen (1). Zoo wordt 18 Floréal (7 Mei) gevraagd:

Je vous prie de donner des ordres pour faire délivrer au Général en chef cinquante livres de bougies pour son usage.

Je vous prie aussi de nous faire avoir six nappes pour une table de dix-huit couverts; celles que nous avons sont trop petites; nous sommes obligés d'en mettre deux ce qui nous gêne très souvent.

Den 13den Prairial (1 Juni) komt weer het volgende schrijven in:

J'ai l'honneur de vous rappeler la demande que je vous avais faite de douze nappes pour le service courant de la maison du Général; je vous prie de donner des ordres pour les lui faire délivrer en ayant absolument besoin.

Je vous prie aussi de faire remplacer le poêle de la chambre du fils du Général par une grille.

Den 25sten Messidor (13 Juli) worden zelfs gevraagd »cent torchons et cinquante serviettes en remplacement de pareil nombre qui sont hors de service.» Dat wordt JANSSENS wat al te kras. Op dat briefje teekent hij aan: »Mij dunkt, de Commissaris (van een zijner bureau's) moet hierover niet spreken, maar schrijven, dat wij ons met geen vaatdoeken kunnen afgeven.»

Toen BRUNE het bevel over de troepen in Noord-Holland persoonlijk ging op zich nemen, werden hem bij secreet Besluit van het U. B. f 10.000 voor buitengewone geheime uitgaven toegelegd; den 22sten September nog f 5000 en evenzoo den 13den October. De laatste maal scheen de behoefte dringend te zijn. DARDENNE, die toen in Den Haag was, moest bij den A. v. O. aandringen en eigenhandig schreef de Opperbevelhebber aan het U. B.:

Votre ministre de la guerre me laisse manquer de fonds extraordinaires et me force par sa parcimonie de dépenser mes propres deniers. J'aime à penser que je dois l'attribuer à l'oubli; car il sait comme vous et moi la

(1) Ordinaire correspondentie. Brieven aan JANSSENS, 1799.

nécessité absolue de ces dépenses. Dans le moment j'ai des besoins indispensables à satisfaire pour la sûreté de l'armée; veuillez bien donner sans retard des ordres à cet égard. Le chef de mes Guides vous remettra la présente.

Den 12den Brumaire (4 November) — d. i. 17 dagen na het sluiten van de capitulatie — schreef BRUNE uit zijn hoofdkwartier 's-Gravenhage nog aan RIJMAN het navolgende lakonieke briefje: »Citoyen Ministre! Je vous prie de me faire rembourser trois mille deux cents florins que j'ai avancés pour dépenses secrètes." De A. v. O. meende met overlegging van dit document het welmeenen van het U. B. te moeten vragen, hetwelk den volgenden dag de gevraagde som toestond.

Verantwoording behoefde natuurlijk van die f 23.200 niet gegeven te worden.

Ook omtrent de reeds vermelde schenking van f 100.000 aan BRUNE (1) na afloop van den veldtocht zij hier nog eene nadere mededeeling gedaan. Die zaak is geheel en al geheim afgedaan. In de secreete notulen van het U. B. van den 22 November 1799 K. K. lezen we daaromtrent:

Op het geproponeerde ter vergadering is dien conform besloten: den algemeen secretaris te auctoriseeren om uit de onder hem berustende Bataafsche rescriptiën aan den Directeur BESIER (2) af te geven eene somma van f 200.000 tot zoodanig emploi als door de leden van het Bewind is geconcerteerd.

Welk dat »emploi" was, wordt niet aangegeven. BESIER meldt den volgenden dag, dat hij aan zijn opdracht heeft voldaan en wordt gedechargeerd. In de notulen van 25 November Secret G^a vinden we verder:

Ter vergadering zijnde gecommuniceerd, dat de Generaal en chef BRUNE, aan wien de Directeur, conform de intentie van het Bewind had overhandigd de f 200.000 aan Bataafsche rescriptiën, na den vrede betaalbaar, met deze rescriptiën eenigszins was geëmbarrasseerd en liever verkiezen zou, de reële actueele waarde van dezelve in contant te toucheeren, is besloten den algemeen secretaris te auctoriseeren, om uit de secreete kasse van het Bewind aan den burger J. J. A. GOGEL of deszelfs comptoir van negotie te Amsterdam te betalen voor rekening van gemelden Generaal en chef BRUNE eene somma van f 100.000, wordende de Directeur BESIER verzocht, dit bericht aan den Generaal en chef BRUNE te communicereen.

25 November Secret Ha. De Directeur BESIER heeft ter vergadering gecommuniceerd, dat hij met den Generaal en chef BRUNE hebbende geconfereerd,

(1) Zie *De Militaire Spectator* 1891, N°. 2, bladz. 78.

(2) A. G. BESIER, Commissaris-Directeur bij het Departement der Marine te Amsterdam, was bij Decreet van het V. L. van 4 Juni 1799 tot Directeur benoemd in de plaats van VAN HASSELT, die aan de beurt was om af te treden.

aan denzelfden den inhoud van het Besluit van heden Secretet lett. Ga had gecommuniceerd, hetgeen hij verklaard had, hem hoogst aangenaam te zijn.

Tot zoover de officieele geschiedenis van die schenking. Er is echter een naspel aan verbonden, hetwelk de handelwijze van BRUNE in een eenigszins zonderling licht stelt. Den 10den Januari 1800 schrijft de Fransche Commisaris van Oorlog BOURDON aan den Generaal VANDAMME, die onder het Opperbevel van BRUNE de Fransche troepen in *Noord-Holland* had aangevoerd, en voor herstel zijner gezondheid tijdelijk in zijne geboorteplaats *Cassel* verblijf hield:

. L'intérêt que vos bontés pour moi m'ont inspiré me dicte cette lettre, et me porte à vous faire connaître que le Gouvernement Batave connaît tout ce qu'il doit à votre bravoure et à vos talents; qu'en conséquence il y a été agité de vous offrir un léger don de 6000 francs en reconnaissance. Je pense que la moindre démarche de votre part suffirait, et pour agir chaudement en votre nom il ne me faut que votre aveu.

Aan VANDAMME, »sans autre fortune que son épée,» waren *f* 3000 niet onverschillig. Zij kwamen echter niet zoo gemakkelijk los als BOURDON gedacht had. Het Bataafsche Gouvernement meende genoeg te doen met den Franschen Generaal, die niet tot het hulpkorps behoord had, twee maanden traktement uit te betalen, dat hij nog niet ontvangen had, toen hij ons land verliet. Eens aan het reclameeren en van verschillende zijden daarbij steun ontvangende, hield VANDAMME echter vol, en daarbij kwam aan het licht, werd hem althans medegedeeld, dat BRUNE *f* 100.000 had ontvangen, niet alleen voor zichzelf, maar ook voor zijne onderhebbende Generaals. Ten slotte wendt hij zich den 10den November 1801, twee jaren na dato, schriftelijk tot zijn vroegeren chef, dien hij gedurende dat tijdsverloop meermalen mondeling over de zaak gesproken had. Aan dien brief zij hier het volgende ontleend:

. D'après les différentes explications que j'eus avec vous, et dans lesquelles vous me fîtes chaque jour de nouvelles protestations de n'avoir rien reçu, j'étais convaincu avec un grand plaisir, que c'était au Gouvernement batave à qui appartenait le tort de l'ingratitude, et que c'était injustement que l'on vous accusait de nous avoir trompés, car il m'en coûte de croire à un aussi grand crime envers de généreux guerriers, qui s'étaient tant de fois offerts aux dangers et à la mort pour servir votre gloire. Enfin, mon Général, autorisé par vous, et après vous avoir prévenu par écrit, j'ai adressé au Gouvernement batave une réclamation sur le cadeau promis et mérité pour les indemnités de route que je n'avais pas reçues.

Mon premier aide de camp, le chef d'escadron GOBRECHT, fut celui à qui je donnai ma procuration. Il a remis de ma part différentes lettres au

Directoire et aux ministres; il a fait enfin toutes les démarches permises pour obtenir satisfaction; le Gouvernement lui a payé un mois de solde qui m'était dû et que je n'avais pas demandé, disant: *que le Général BRUNE avait reçu de quoi indemniser les généraux, et qu'ils étaient très étonnés que le Général VANDAMME n'en ait pas eu de part*". . . . Rappelez-vous ma manière de servir, souvenez-vous des succès de l'armée, et croyez qu'ils ont puissamment contribué à augmenter votre réputation. Sachez que je ne suis pas riche, prononcez enfin, et telle que pourra être votre décision, elle terminera tout; je n'écris plus, et n'en parlerai *officiellement*, pour mon compte, à personne, mais il me restera dans tous les cas la certitude de ce que je pourrais penser.

Den 18den December 1801 antwoordde BRUNE:

Un fait clair, simple et positif, citoyen Général, ne peut avoir deux interprétations, et j'ai l'honneur de vous rappeler la réponse claire, simple et positive que je vous fis en Prairial dernier.

Je n'ai aucune connaissance que le Directoire batave ait destiné des fonds pour vous indemniser, vous, ou tout autre Général sous mes ordres, durant la campagne de *Nord-Hollande* ou après.

Je ne doute pas, citoyen Général, de l'assurance que vous me donnez de votre attachement, et je vous prie de croire que j'y suis fort sensible (1).

Deze schaduwzijde van BRUNE's karakter is hier zoo uitvoerig geteekend, omdat zij kan bijdragen tot de verklaring van de, den 18den October gesloten capitulatie.

Zijne achtereenvolgende benoemingen tot Opperbevelhebber in *Zwitserland, Italië en de Bataafsche Republiek* — en dat niettegenstaande zijne handelingen in de beide eerste landen door zijne lastgevers werden afgekeurd — zoomede zijne latere aanstelling door NAPOLEON I tot Maarschalk van *Frankrijk* geven intusschen wel grond om te mogen aannemen, dat hij in die dagen een zeer bruikbaar persoon in de hooge militaire rangen geweest is. Hij moet een forsche gestalte gehad hebben, niet van persoonlijken moed zijn ontbloot geweest en den slag hebben gehad indruk te maken op de soldaten en geesdrift bij hen op te wekken. Bij plechtige gelegenheden en als het er op aan kwam, gaf hij toespraken en dagorders ten beste, die aan hoogdravendheid niets te wenschen overlieten. VREEDE spreekt dan ook van den „diewat snorkenden en pralenden" BRUNE (2). Een paar staaltjes mogen zijn stijl doen kennen. Toen hij den 1sten September uit *Den Haag* naar het leger in *Noord-Holland* vertrokken was, zond hij uit *Haarlem* aan de Municipaliteit van *Amsterdam* het navolgende schrijven:

(1) Deze uittreksels uit brieven zijn ontleend aan het reeds genoemde werk van DU CASSE over VANDAMME. Tweede deel, bladz. 93—96.

(2) Inleiding tot eene geschiedenis der Nederlandsche diplomatie. Tweede deel, eerste stuk, bladz. 51.

Magistrats du Peuple d'*Amsterdam*! Les bruits les plus absurdes se mêlent à la nouvelle du débarquement des Anglais, et les Orangistes et les Émigrés français en prennent de l'audace.

Magistrats du Peuple d'*Amsterdam*, que l'esprit républicain se réveille; voyez l'ombre des TROMP, des DE WITT, des RUITER, des BARNEVELT entrouvrir leurs tombes révérees pour épier les premiers élans de vos coeurs vers la Liberté, et menacer de mort les traîtres à la patrie.

Magistrats du Peuple d'*Amsterdam*, arrêtez les Émigrés français; je vous sollicite de remplir ces devoirs; arrêtez l'effort impie des Orangistes. Uni au peuple batave je vous répons des Anglais.

P. S. Je vous prie de faire imprimer et afficher ma lettre en hollandais et en français après sa réception.

En alsof dit nog niet genoeg ware, werd ook copie van dit schoone stuk gezonden aan het U. B., dat er weder afschrift van zond aan het V. L., alwaar besloten werd, dat aan elk lid een gedrukt exemplaar zou worden verstrekt.

Ook de aanhef van het gevechtsbevel aan DAENDELS en DU MONCEAU voor den 10den September (aanval op *de Zijpe*) is treffend!

Le jour est arrivé où nous devons laver dans le sang du perfide Anglais l'injure faite à la République. Ils ont volé la flotte batave dans vos ports. Un traître la leur a livrée. Chassons, exterminons ces pirates. Leur défaite apportera quelque soulagement aux maux de la patrie. Assemblez vos officiers; dites leur que l'heure de l'honneur et de la bravoure est prête à sonner. Que l'ardeur guerrière s'empare de toutes les âmes! Que l'amour de la patrie soit réveillé dans le coeur du soldat! Qu'une émulation généreuse entre les Français et les Bataves fasse douter si c'est les guerriers d'une même nation qui combattent, ou plutôt que le génie de la liberté ne fasse qu'un même corps de deux armées, unies pour la même cause. Enfin, citoyen Général, faites passer dans l'âme des autres les sentiments dont vous êtes animé.

Opgeschroefde geestdrift! meer was het niet. BRUNE schijnt eer een cynicus geweest te zijn. Een jaar te voren, zoo verhaalt VREEDE (1), had hij zich niet geschaamd gedurende den maaltijd en onder begeleiding van tafelmuziek aan een soldaat in *Zwitserland* een doodvonnis te doen voltrekken; en moest de verachtelijke MANGOURIT hem dienaangaande schrijven: »Mon ami, quand votre austérité fera punir de mort, de grâce point de musique! — de grâce ne dinez pas, quand on ôtera la vie à votre semblable.»

Een tegenhanger van dit verhaal geeft de *Officier van BRUNE*, waar hij met betrekking tot den slag bij *Bergen* mededeelt (2): »Geen mensch oogstte

(1) Inleiding tot eene geschiedenis der Nederlandsche diplomatie. Tweede deel, eerste stuk, bladz. 408.

(2) Hollandsche vertaling, bladz. 66, noot.

meer en met grooter gemak lauweren in dan BRUNE. Den geheelen dag bleef hij tehuis en ging in den tuin rupsen opzoeken. Hij ontving de rapporten, liet ons braaf rondjagen, om de ware toedracht van zaken na te gaan; maar daarentegen bleef hij niet in gebreke op de volgende dagen aan de troepen veel lof toe te zwaaien en verscheidene avancementen in onze en de Bataafsche armee rond te deelen."

Met DAENDELS (1) en DU MONCEAU schijnt hij het goed te hebben kunnen vinden. Beiden waren met zijne benoeming tot Opperbevelhebber van het Bataafsche leger ingenomen. Den 6den Juli schreef de eerste aan den laatste (2):

Ik geloof, dat het Gouvernement van intentie is, het commando en chef over de Bataafsche troepen aan den Generaal BRUNE op te dragen, hetwelk voor het ensemble in de tegenwoordige critique oogenblikken zeer goed zal zijn.

Na BRUNE's aanstelling schreef DU MONCEAU aan hem den 5den Aug. (2):

J'ai reçu votre dépêche du 16 Thermidor, par laquelle vous me prévenez que vous avez pris le commandement des troupes bataves. J'attendais, citoyen Général, cette époque avec grande impatience et en accepte l'avis avec infiniment de joie.

Je suis on ne peut pas plus flatté des marques d'estime, de confiance et d'amitié qu'il vous plaît de me témoigner; je redoublerai d'efforts pour conserver votre bienveillance; veuillez entre-temps être persuadé, citoyen Général, que je recevrai vos ordres avec empressement et que je les exécuterai avec autant d'exactitude que de promptitude.

Den brief van BRUNE aan DU MONCEAU heb ik niet gevonden. Uit dit antwoord blijkt intusschen wel, dat eerstgenoemde de kunst verstond om, wanneer hij dit noodig oordeelde, de menschen voor zich in te nemen. De ingenomenheid der beide Bataafsche Generaals met de benoeming van den Franschen Opperbevelhebber moet m. i. voornamelijk verklaard worden uit de omstandigheid, dat beiden op dat oogenblik de noodzakelijkheid inzagen van eene krachtige leiding aan het hoofd van het krijgsbestuur, die zij bij den A. v. O. PIJMAN niet vonden.

In zijne verhouding tegenover het U. B., in het stellen zijner eischen of het te kennen geven zijner wenschen was hij, van 't Fransche standpunt beschouwd, steeds flink opgetreden, zonder veel woorden te gebruiken. Was het de bedoeling van het Fransche Directoire, dat zijn militaire vertegen-

(1) Familie-archief DAENDELS. SCHIMMELPENNINCK aan DAENDELS, 19 Juli 1799. Ik heb, zeer waarde Vriend, uwe letteren van den 12den Juli ll. wel ontvangen. Ik zag daaruit met het grootste genoegen uwe intimiteit met den Generaal BRUNE, alsmede met den nieuwen minister. Dezelfde aan denzelfden, 26 Juli 1799. BRUNE zal waarschijnlijk door HÉDOUVILLE vervangen worden; ik hoor onbegrijpelijk veel goed van dezen Generaal; doch het spijt mij, dat BRUNE, daar gij zoo wel mede waart, ons land verlaat. Ik hoop, dat dit nog anders zal geschikt worden. Men wil BRUNE hier in het Ministerie van Oorlog brengen.

(2) Familie-archief DU MONCEAU.

woordiger aan het Bewind alhier steeds zou doen gevoelen, dat de *Bataafsche Republiek* alleen nog bestond, omdat de Fransche wel zoo goed wilde wezen, haar in bescherming te nemen, dan had het in BRUNE zeker eene goede keuze gedaan. Al dadelijk bij zijne komst had hij zichzelven op een voetstuk geplaatst en zijne dienstcorrespondentie met het U. B. teekent te allen tijde hoogheid, die meermalen zelfs aan kleinachting grenst. De Regeering was dan ook volstrekt niet met den Opperbevelhebber ingenomen; van den aanvang af werd hij, ook om zijne antecedenten, gewantrouwd en zijne gedragingen waren ook niet geschikt, om vertrouwen in te boezemen. Hoe men hier te lande over hem dacht en sprak, blijkt 't best uit de in cijferschrift gestelde brieven, die de Pruisische *chargé d'affaires* VON BIELEFELD aan den Koning te *Berlijn* zond. In het Rijksarchief is namelijk eene portefeuille met ontcijferde brieven van de Pruisische gezanten bij de Staten-Generaal over de jaren 1788—1791 en 1794—1803 (1), waaruit we hier de volgende passages overnemen:

3 *Janvier* 1799. Les bruits si souvent contredits et renouvelés sur le remplacement du Général HATRY par le Général BRUNE se sont enfin réalisés. Ce dernier est arrivé ici aujourd'hui. Malgré les assurances polies que le Directoire batave a reçues depuis peu de la part de *la France*, l'envoi d'un Général aussi connu par des actes révolutionnaires en *Suisse* et en *Italie* ne laisse pas que d'inspirer quelqu'inquiétude et on a de la peine à combiner sa promotion actuelle avec le blâme que les derniers arrêtés du Directoire français jettent sur ses opérations dans *la Cisalpine*.

10 *Janvier*. Les appréhensions inspirées ici par l'envoi du Général BRUNE ne sont nullement calmées. Son début près du Directoire Exécutif, où il a émis quelques nouvelles prétentions sur son entretien dans un ton en même temps despotique et révolutionnaire, a contribué à les augmenter. On prétend savoir qu'il est très lié avec l'ancien envoyé LACROIX, que celui-ci travaille

(1) Belangrijk voor de kennis van de kronkelpaden der politiek is, hetgeen omtrent den oorsprong dier brieven wordt medegedeeld in het in 1857 bij MARTINUS NIJHOFF te 's-Gravenhage uitgegeven *Eerste* (eenig verschenen) deel van: *Het Nederlandsche Rijks-Archief. Verzameling van onuitgegeven oorkonden en bescheiden voor de geschiedenis des vaderlands*, door Dr. R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH en Jhr. Mr. J. K. J. DE JONGE. In het artikel *Documents* vindt men daaromtrent op bladz. 382: «On découvre en 1854 aux archives du Royaume parmi les papiers provenant de l'ancienne administration des affaires étrangères quelques paquets de lettres secrètes et chiffrées. Il paraît d'après ce que j'ai pu découvrir relativement à l'origine de ces papiers, que depuis l'année 1752 les conseillers pensionnaires de *la Hollande* ont fait ouvrir à la poste les dépêches que les ministres de *France* (deze schijnen er echter in 1786 achter gekomen te zijn; na dien tijd lieten zij hunne dépêches per koerier tot *Valenciennes* brengen) et de *Prusse* résidants à *la Haye* adressaient à leurs Cours, de même que les lettres des ministres de *Prusse* résidants à *Londres*, lesquelles lettres en route pour *Berlin* passaient par le territoire de la République. A cet effet on avait placé dans l'administration deux employés M. M. T. et B., qui étaient spécialement chargés d'enlever les cachets, de copier les dépêches au plus vite, de remettre les sceaux et d'expédier sans retard les dépêches à leurs adresses. Les copies, prises de la sorte furent remises pour être déchiffrées d'abord à M. L....T et après la mort de celui-ci à M. CR....T. Ces messieurs déployèrent l'un et l'autre dans leur fonction de déchiffreurs une habileté étonnante. Quelquefois pourtant il ne leur fallait pas moins de dix-huit mois de travail pour trouver le chiffre d'une seule lettre; mais ils finirent toujours par en venir à bout.

de son côté à ressortir de sa retraite et on croit pouvoir en inférer l'existence de nouveaux plans tendant à expulser les Régents bataves actuels et à faire revenir en triomphe le ministre français qui succomba dans la journée du 12 juin. Aussi les anarchistes de ce pays-ci recommencent-ils à lever la tête.

21 Janvier. D'ailleurs les inquiétudes sur les intentions du Général BRUNE ne sont pas entièrement dissipées.

28 Février. Il s'est élevé depuis peu quelque différent entre le Général BRUNE et le ministre batave de la guerre sur plusieurs détails de l'entretien de l'armée française, surtout relativement aux équipages et fourrages de la cavalerie. Le premier a jugé cette affaire assez sérieuse pour en référer à son Gouvernement par un courrier extraordinaire, dont le retour lui a annoncé que le Directoire français agréé pleinement ses demandes et les soutiendra directement près du Gouvernement batave.

8 Juillet. mais ces dangers véritables ou apparents occupent bien moins l'attention présente du Gouvernement que celui que court son existence du côté de *la France*. On ne doute presque plus d'un changement forcé et l'incertitude semble ne porter que sur le degré de son étendue. Déjà hier matin un courrier du sieur SCHIMMELPENNINCK a annoncé le rappel définitif du sieur LOMBARD (den Franschen gezant alhier) et son remplacement vraisemblable par le sieur FOUCHÉ. Une révolution dans la *République Cisalpine*, à laquelle il a concouru avec le Général BRUNE, donne l'augure d'une pareille opération à *la Haye*. On ignore les dispositions actuelles de ce dernier, qui depuis son séjour en *Hollande* n'est jamais sorti des bornes d'une grande réserve et qui même depuis quelques mois se tient éloigné de toute société. Il est difficile de croire en attendant que la révolution appréhendée ici pourra être partielle. Les hommes les plus marquants du ministère ont eu trop de part à celle du 12 juin pour pouvoir s'amalgamer aujourd'hui avec le parti alors terrassé; et la grande pluralité des membres du Directoire et des deux Chambres ne voudra vraisemblablement pas se prêter à un nouveau système de violence, surtout en voyant la pente rapide avec laquelle la dernière révolution française se dirige vers l'anarchie. Les mêmes lettres du sieur SCHIMMELPENNINCK assurent que le crédit des sieurs SIÉYÈS et BARRAS baisse de jour en jour; que leur retraite peut être regardée comme prochaine et qu'il sera surtout impossible au ministre TALLEYRAND de se maintenir en place.

Ten slotte nog VON BIELEFELD's beschouwing over het opdragen van het commando aan BRUNE. Hierover wordt den 15den Juli, den dag, waarop het besluit genomen werd, voor het eerst geschreven. Aangezien die zaak vier maanden in geheime behandeling is geweest, zou men hieruit de gevolgtrekking kunnen maken, dat het voor de diplomatie nog niet zoo gemakkelijk is, om achter de waarheid te komen. Na de komst van FOUCHÉ te hebben medegedeeld, met de vermelding dat de vrees voor eene omwenteling is verminderd, dat ook SCHIMMELPENNINCK reeds geruststellende tijding had gezonden, gaat de briefschrijver aldus voort:

mais il va se faire un autre changement, dont les motifs paraissent suspects et qui peut-être tiendra lieu de la révolution appréhendée (1). Le Général BRUNE vient de demander le commandement des troupes bataves et il est décidé qu'il l'obtiendra, le consentement du Corps Législatif ne s'accrochant plus qu'à quelque cérémonie de détail..... et les Français assurent que l'unique objet de la demande mentionnée est de procurer à leur Général en chef l'autorité nécessaire pour approvisionner les places fortes de *la Hollande* et faire d'autres préparatifs de défense que la perspective d'une invasion anglo-russe paraît exiger; mais il ne serait point impossible aussi que le Général DAENDELS, souvent mécontent des Régents actuels et entrevoyant cependant sa perte dans une révolution qui rendrait le dessus au parti terrassé le 12 juin, ait proposé au sieur BRUNE le commandement en question comme un moyen de mettre le Gouvernement batave plus complètement dans la dépendance française, et de le faire marcher dans la ligne désirée (2), moyen qui remplirait ainsi le but de la révolution projetée et éviterait d'un autre côté l'inconvénient de livrer le pays à l'extravagance et au gaspillage des Jacobins.

Ik laat deze onderstelling voor rekening van den Schrijver. Zijne beschouwingen, hoewel natuurlijk eenzijdig, moesten alleen dienen, om eenig licht te werpen op de positie van BRUNE tegenover ons Bewind, en kunnen tevens aanwijzen, dat het woelen der partijschappen nog lang geen einde had genomen.

Met betrekking tot sommige karaktereigenschappen meldt DARDENNE in een zijner brieven (3): »les moyens trop durs répugnent au Général en chef;» terwijl VON BIELEFELD nog meedeelt (4): »son caractère semblé en général plus inquiet qu'entreprenant.» De *Officier* van BRUNE teekent zijn chef als volgt (5):

Wie BRUNE kent, moet toestaan, dat deze man meer geluk dan wijsheid heeft. Hij is vrij achteloos en verlaat zich geheel op zijn Generalen Staf en zijne adjudanten. Hij is een groot liefhebber van jenever, voor 't overige goed van karakter. Hij bemint zeer de pracht en heeft een ongemeenen stoet (*suite*). Zijn militaire talenten zijn middelmatig, maar hij is zeer bekwaam om militaire vertooningen te maken, en te verrassen, enz. Zijne mannelijke schoonheid en krijgshaftig voorkomen zijn toereikend om de troepen, wanneer hij hun aanspreekt, als in vuur te brengen. Als men zulke groote mannen van nabij leert kennen, verdwijnt al die schitterende luister, welke ons op een afstand bekoorde. Zoo is het met BRUNE gelegen. Levenswijze, vriendelijkheid, ondervinding en eere gemakkelijke wijze van voor-

(1) Ik weet niet, waarover mij meer te verwonderen; of over den indruk dien dit besluit blijkbaar op den Pruisischen *chargé d'affaires* maakte, of over diens politieke combinatiën.

(2) Dat ging waarlijk toch al vrij wel!

(3) Correspondentieboek van DARDENNE. 28 Ventôse an 7 (18 Maart 1799). DARDENNE aan SEROUX.

(4) Ontcijferde brieven, 14 November 1799.

(5) Hollandsche vertaling, bladz. 50, noot.

dracht maken op het eerste gezicht indruk; maar, zoo men eenigen tijd met hem verkeert, ontdekt men veel zwakheden; en de held, de groote veldoverste wordt een gewoon mensch, die zich door geluk en toeval en niet door talenten verheft.

Na al wat ik van en over BRUNE gelezen heb, komt het mij voor, dat deze schildering vrij wel in overeenstemming is met de waarheid. Zijn optreden na den 10den September zou mij intusschen aanleiding geven tot een eenigszins gunstiger oordeel met betrekking tot zijn karakter als militair. De toen door hem aan DAENDELS en DU MONCEAU gegeven orders toonen wel aan, dat hij, waar noodig, flink kon ingrijpen. De aanval op *de Zijpe* was dien dag mislukt; gedurende den slag was een deel der troepen van DU MONCEAU, na den slag een deel van die van DAENDELS door een paniek aangegrepen, die wel geschikt was, om het vertrouwen op die troepen te schokken (1). Toch besloot hij de vóór dien slag ingenomen positie, die stellig minder sterk was dan de laatstvoorgaande, te blijven bezetten en door flinke militaire maatregelen te trachten, den goeden geest onder die troepen terug te brengen. Nog in den avond van dien dag werd aan de beide Bataafsche divisiecommandanten de navolgende order gezonden:

Citoyen Général. Je vous demande de me dire sous le plus bref délai, si vous pouvez répondre de votre troupe.

Je vous autorise à faire fusiller sur le champ tout moteur de désordre. Je l'exige de vous. J'exige aussi que vous me fassiez connaître les instigateurs du mensonge infâme (2) d'une attaque de la part de l'ennemi, qui a désorganisé vos troupes..... (3)

Cassez les officiers lâches et remplacez les par de braves sous-officiers ou soldats

Votre division ne sera plus logée dans les villes. Vous déterminerez un campement dans votre position; vous ferez baraquier; vous retrancherez votre camp soit en choisissant un terrain coupé de canaux, ou en faisant des redans et des redoutes. Ce n'est que par une sévérité et une conduite toute militaire qu'on peut arrêter les maux préparés par la lâcheté et la trahison. Je connais vos sentiments. J'en attends l'expression pour prendre une détermination absolue.

Vous vous arrangerez pour que les vivres soient distribués au camp. Lorsque l'on marche à l'ennemi, tout ce qui n'est pas voiture d'ambulance doit se trouver en arrière de la place d'Alkmaar.

(1) DARDENNE schreef den volgenden dag aan FLORENT GUYOT in *den Haag*: „Je ne vous dissimule pas, Citoyen Ministre, que le Général en chef et moi sommes maintenant fort éloignés de croire que nous puissions être secondés comme nous le pensions par l'armée batave.”

(2) In den brief aan DU MONCEAU staat: du mensonge infâme qui a désorganisé les troupes à l'affaire du 10 Septembre (24 Fructidor an 7).

(3) Hier volgt het gedeelte over de bagage en de vrouwen Zie *De Militaire Spectator* 1891, N°. 7, blad. 365.

Dat is korte krijgsmanstaal, en teekent een flinken bevelhebber. 't Is intusschen mogelijk, dat BRUNE hier spreekt met de pen van DARDENNE; althans de order komt ook in het correspondentie-register van laatstgenoemde voor.

Wat de groote liefhebberij voor de jenever betreft, ik heb nergens gevonden, dat die eenigen invloed op de operatiën heeft uitgeoefend. Er waren in dien tijd meer van die liefhebbers. Toen de verzorging van het Fransche leger door de aannemers SCHOONHOVEN & CIE op 't laatst van den veldtocht veel te wenschen overliet, wilde BRUNE van die aanneming niets meer weten en droeg hij eenvoudig aan het Commissariaat op, verder voor de verpleging te zorgen. De ambtenaren, die daarmede op 't onverwachts werden belast, hadden met groote moeilijkheden te kampen en meenden, dat het niet 't minst noodig was, daarbij de Fransche Generaals te vriend te houden. Als een gevolg daarvan diende PIJMAN den 19den October bij geheime missive aan het U. B. een voorstel in, waarvan de aanhef was:

Onder de massa missives, uitmakende de correspondentie, gehouden door den Eerste Commissaris JANSSENS nopens de subsistentie der Fransche armee bevindt zich eene, waarin de commissarissen DEVILLEPOIX en WAHRENDORFF zeggen, dat het de Generaals niet onaangenaam zoude zijn, wat beste brandewijn te hebben en dat zij daarom drie ankers van *Amsterdam* hadden ontboden.

Het voorstel hield verder het verzoek in, om de kosten daarvan voor het land in rekening te mogen brengen, hetwelk door het U. B. werd toegestaan.

(Wordt vervolgd.)

581

IETS OVER HET HEDENDAAGSCH GEVECHT IN 'T ALGEMEEN
EN DAT DER INFANTERIE IN 'T BIJZONDER.

(Vervolg en slot van N°. 9, bladz. 538.)

De reeks brochures, bekend onder den naam van »Militärische Essays» van R. V. is aan het einde van het vorige jaar weder met een vermeerderd. Nadat in 1889 van dezen helderen criticus het derde boekje was verschenen over de tactiek van den tegenwoordigen tijd, beschouwd in verband met de strategie, biedt het IVde deeltje de tactiek der verschillende wapens aan, met het volgende doel: »Um der Phantasie des Exerzierplatzes daher Zügel anzulegen, ist es durchaus nothwendig, von Zeit zu Zeit den Spiegel des Krieges vorzuhalten, was der Zweck nachstehender Zeilen ist.»

Als grondslag voor zijn onderzoekingen heeft de Schrijver genomen den flankaanval en de bestorming op St. Privat door het XIIde en het Garde-korps. Een beschrijving van den algemeenen gang van zaken gaat vooraf en wordt gevolgd door eene beoordeeling, waarin o. a. voorkomt: »Der Kommandeur des Gardekörps gehörte noch der alten Schule an, wo die Infanterie Alles allein machte.

Die Artillerie wurde mehr als eine Art Verwaltungsbehörde über eine Menge von schwerfälligem Material angesehen. Man war froh, wenn diese Waffe irgendwo seitwärts untergebracht war, von wo aus sie dann, wie eine Art von grosser Pauke, den Takt zum Infanterie-Angriff schlug.»

Ook de nieuwe druk van Prins HOHENLOHE's militaire brieven over Infanterie houdt zich met dezen slag bezig en in den eigen aangenamen beoogtrant, wordt de vraag gesteld en beantwoord, hoe thans, met rookvrij kruit en geweren van minimaal kaliber, die strijd zou gevoerd moeten worden. Als thans, zegt de Prins, de verdediger zich bepaalde tot het bezetten van den hoogsten rand, dan zou niets een aanvaller beletten onbemerkt te naderen tot den O. rand van het Bois de la Cusse, ten O. van Chantrenne en het Bois de Vaux. Van daar uit kon hij een vernietigend vuur op 600 à 800 M. openen.

Doch wij zouden over de Essays van R. V. spreken.

Uit de »Schlussfolgerungen» zullen wij alleen volgen hetgeen over de Infanterie wordt gezegd.

Bij den *aanval* (op St. Privat) begon men met gecompliceerde colonne- en linie-formatiën; dan werden, in het vijandelijk vuur, evoluties gemaakt, verscheiden malen werd en tirailleur opgelost en toen ten slotte de troepen in het intensieve vuur stonden, vormden zij vanzelf »eine einzige gerade Linie aufgelöster Ordnung.” Wat men dus eigenlijk gedaan had was eenvoudig: den opmarsch vertragen, de verliezen vergrooten, de troepen door elkaar werpen. Daarom predikt R. V. dan ook: *organiseert w morde en richt het reglement er op in.* Geheel in den geest van den generaal VON BOGUSLAWSKI.

Om de ontzettende verliezen te temperen, die voort zullen vloeien uit het gebruik der nieuwste vindingen, beveelt de Schrijver aan het kiezen van grootere opstellingen in de breedte, want zegt hij, de verliezen door het vijandelijk vuur zijn niet zoozeer het resultaat van het zuiver richten op den enkelen man, als wel het procent van alle verschoten projectielen. En dat dit procent klein is, althans betrekkelijk, bewijzen wel de oorlogen van den laatsten tijd. Zoo o. a. bij Montebello (20 Mei 1859), waar de Oostenrijkers met het getrokken Lorenz-voorlaadgeweer vochten en 300 à 400 patronen gebruikten om één enkelen Franschman buiten gevecht te stellen, wat neerkomt op $\frac{1}{4}$ tot $\frac{1}{3}$ ‰; bij Trautenau (27 Juni 1866) wordt gerekend (voor de Pruisen) op $\pm 1,3$ à $1,4$ ‰; bij Königgrätz (3 Juli 1866), waar de Pruisen in ronde cijfers 1.000.000 patronen verschoten, bedroegen de daarmede veroorzaakte verliezen aan dooden en gewonden, eveneens afgerond, 30.000 man. Na aftrek van een behoorlijke quotum voor artillerievuur en blanke wapens, komt voor het geweervuur meer dan 2 ‰. Lundby, in 1864, geeft het enorme cijfer van één treffer op 7,5 schot of 14 ‰. In den oorlog van 1870/71 rekenen de Duitschers op 0,3 ‰, d. i. een treffer op de 300 schoten.

De tactici van het laatst der vorige en het begin der tegenwoordige eeuw rekenden op $\frac{1}{5}$ à $\frac{1}{4}$ ‰, overeenkomende met één treffer op de 40 à 50 schoten. En dat ten tijde van eene bewapening met niet getrokken geweren. De juistheidswapenen hebben dus, wat dit betreft, weinig verandering gegeven; wèl echter wanneer het vuur rustig afgegeven kon worden, zooals bijv. door de bezetting van het kasteel Geissberg, in 't gevecht bij Weissenburg (4 Aug. 1870), welke bezetting grooter verliezen toebrecht dan de eigen sterkte bedroeg.

Het onderwerp roept ons echter toe, deze quaestie verder te laten rusten, hoe interessant zij ook is (1).

Getrouw aan de spreuk van NAPOLEON: »brûlons du poudre et épargnons le sang,” stelt R. V. een zwakke tirailleurlinie met groote vuursnelheid voor, in stede van de sterke linie met haar matige vuursnelheid. Zoo zegt hij: »Hielt man noch im Jahre 1870 an dem Grundsatzte fest, dass ein Bataillon von 800 Mann beim Angriff eine Front von 400 Schritt einnehmen könne, so würde jetzt bei einer Ausdehnung der Front auf 1000 Schritt immer noch eine doppelte Feuerwirkung stattfinden können.”

(1) Men leze o. a. WOLOZKOI: *Das kleine Kaliber und das weittragende Gewehr.*

De noodzakelijkheid van dichte en dunne tirailleurliniën zullen wij nog gelegenheid hebben nader te bespreken bij de brochure van den Generaal BRONSART VON SCHELLENDORFF I.

Nergens bleek het mogelijk, aldus ongeveer gaat Essay IV voort, onmiddellijk uit de oorspronkelijk aangenomen opstelling tot in de vijandelijke stelling te komen, doch steeds moest op de grenzen van de zône van het vuur op de kleine afstanden, een tweede stelling worden ingenomen, welke de Schrijver betitelt met den naam *Einbruchstellung*. Van daar uit moest de tegenpartij door intensief *artillerievuur* zoodanig bestookt worden, dat de eigenlijke stormloop krachtig was voorbereid. In de aldus ingenomen stelling bij St. Privat stonden op 900^x van den vijand, 's namiddags van 5—7 uur, 18 bataljons op een frontlijn van 3500^x of nog geen 200^x per bataljon. Thans, zegt hij, zouden bij de 3- tot 4-voudige uitwerking der vuurwapens, daartoe 3¹/₂ bataljon voldoende zijn en zouden zich de verliezen tot op ¹/₅ gereduceerd hebben.

De *Einbruchstellung* (indien wij deze stelling zoo mogen blijven noemen) moet zoo zwak mogelijk bezet worden; ze moet uit één enkele, opgeloste linie bestaan en geen gesloten soutiens achter zich hebben, daar het afslaan van den tegenaanval tot de verplichtingen van de tweede linie en niet tot de taak der soutiens behoort.

Het slot der overwegingen over de opstelling in breedte en diepte komt daarop neer, dat de opstelling in de diepte vorderen moet: het innemen van een *Einbruchstellung* op 800—900^x, een tweede linie op 1600—1800^x en eindelijk een derde linie op 2500^x. Die in de breedte eischt den flankaanval, die, in een boog om 's vijands flanken, toestaat de overmacht te verkrijgen.

Waar over de formatiën in het tegenwoordig vuurgevecht gesproken wordt, stelt de Schrijver den volgenden regel op:

Het voorwaarts rukken in colonne of in verschillende, opgesloten liniën achter elkander, strookt niet meer met de hedendaagsche tactische begrippen. In de plaats daarvan moet overal treden: de linie en de opgeloste formatie (1). De kracht van den aanval moet gezocht worden in het echelonsgewijze volgen van liniën. En hij motiveert deze bepaling door te zeggen, dat het tegenwoordige juistheidswapen, zelfs in de hand van den ongeoeffendsten schutter, een gevaarlijk werktuig is, daar het telkens zal treffen en zelfs twee à driemaal met eenzelfde projectiel.

In het op bladzijde 526 genoemde werk van FRITS HOENIG wordt dit onderwerp verder uitgewerkt. Uit proeven is gebleken, dat eenzelfde projectiel op 400 M. door 3—4, op 800—1200 M. nog door 2—3 gelederen heenslaat; op 100 M. zelfs door 4—5, al worden ook de hardste beenderen geraakt. In de tactische taal overgebracht, zegt Schrijver, wil dat zeggen,

(1) Zie *Eine Wintertagswirklichkeit*, antwoord op *Ein Sommernachtstraum*.

dat op 400 M. bij 4, op den voorgeschreven reglementairen afstand achter elkander staande gelederen en op 1200 M. bij 3, het aantal getroffenen respectievelijk vier en driemaal grooter is, dan wanneer een enkel gelid als doelwit had gediend. En hoewel dit nu uitkomsten zijn, verkregen op een open terrein, zoo behouden zij toch waarde »und es würde thöricht sein, ihre Bedeutung etwa damit bestreiten zu wollen, dass derartige ebene Flächen in Wirklichkeit nicht vorkämen und dass das Schiessen auf dem Schlachtfelde von den Ergebnissen des Schiessplatzes verschieden sei." Bovendien speelt de aard der verwondingen een groote rol. Eveneens door proeven is aangetoond, dat op de afstanden boven de 300 M., schotwonden van hedendaagsche geweerkogels, wanneer geen edele deelen geraakt worden, relatief ongevaarlijk zijn, doordat zuivere wondkanalen worden veroorzaakt, die gewoonlijk een normaal verloop hebben en bijv. weinig amputatiën na zich sleepen. Dit bewees o. a. het ongelukkige schot door Professor HEBLER gelost uit zijn 7,53 mM. geweer op zijn vriend, die de onvoorzichtigheid had zich achter de schijf op te houden, tijdens de professor proeven nam. Het schot, op 900 M. gelost, drong door den linkerbovenarm en na 3 maanden was de arm weder bruikbaar als vroeger (1). Binnen de 300 M. keert echter deze uitwerking geheel om (2). »Diese Dingen," vervolgt HOENIG, »müssen dem Heere in allen seinen Klassen in Fleisch und Blut übergehen, besonders die Führer mit ihnen durchaus vertraut sein, denn in ihnen kann das Heil oder der Untergang liegen, je nachdem sie berücksichtigt werden oder nicht."

Ons weer naar R. V. wendende, zoo lezen wij daar verder, dat de beweegredenen, die den colonne-vorm noodzakelijk maakten (en dat waren: meer kracht bij den bajonetaanval en het afslaan van attaques der cavalerie) thans ophouden reden van bestaan te hebben en dat daarom dan ook het volgen van soutiens achter de vuurlinie nadeelig is, daar zij toch niet in staat zijn tegenaanvallen af te slaan.

De tweede regel, die ten slotte voor de formatie wordt gegeven, is vervat in het volgende:

Elke rechts- of linkszwenking of flankmarsch, elke manoeuvre of evolutie is bij het ten aanval oprukken onbruikbaar. De aanvalstroepen moeten buiten het vuur van den vijand naar dat punt geleid worden, van waar zij, rechttuitgaande, het aanvalspunt (en de aangewezen Einbruchstellung) kunnen bereiken.

Een zeer belangwekkende paragraaf uit het boekje is die over de gevechtsformatiën, waarbij wordt uitgegaan van den grondslag, dat het bataljon de kleinste gevechtseenheid is.

De normaalopstelling bij het begin van 't gevecht is voor het bataljon de

(1) HEBLER, *Das kleinste Kaliber oder das zukünftige Infanterie-Gewehr*, bladz. 78 en 79.

(2) Men leze over de verwondingen, veroorzaakt door het Oostenrijksche *Mannlicher*-geweer bij het dempen van een oproer, het bericht in het *Milit.-Wochenblatt*, N°. 23, 1891.

z. g. n. *Breitcolonne* overeenkomende met onze normaalopstelling in massa. Het geheel bestaat echter uit 6 gelederen, in plaats van zooals bij ons uit 4 gelederen, doordat de Duitsche compagnie, zooals bekend is, 3 Züge of pelotons heeft. Aangaande deze formatie zegt de nieuwe druk van het *Exercir-Reglement für die Infanterie* hetzelfde als de oorspronkelijke uitgaaf van 1888, nl. dat, behalve bij parades, deze opstelling slechts dáár zal worden gekozen, waar het terrein of de ontwikkeling, die men op 't oog heeft, een meer breede, dan wel diepe formatie verlangt; dat zij zich *niet* leent tot het daarin uitvoeren van frontveranderingen en wanneer deze toch moeten geschieden, dat ze dan plaats hebben »ohne Tritt,» d. w. z. uit den pas met een gelederenafstand van 80 cM., in plaats van 64 cM. (1). Zij is de opstelling, waarin het bataljon na een gevecht wordt verzameld, tenzij het uitdrukkelijk anders wordt bevolen.

Om nu uit deze formatie in de geopende over te gaan, beveelt R. V. aan, dat de rotten zich ter weerszijden van het vaandel (rechttervleugel 3de div.) zoodanig openen, dat er groepen van 6 man per rot ontstaan (van voorste tot voorste gelid bedraagt bij de »Kompagnie-Kolonne» de afstand 7 passen van 80 cM.); »alle Evolutionen im Gefecht würden sich dann nur auf Vor- und Rückwärtsbewegung, Oeffnen und Schliessen der Rotten beschränken.» Tengevolge van de 4-voudige uitwerking van het geweer, kan het bataljon ook naar omstandigheden een 4-maal grootere frontbreedte innemen; bijv. gaf men een bataljon van 800 man 400^{\times} , zoo kan men thans tot 1500^{\times} uitbreiden, waarbij de groepen 12^{\times} tusschenruimte hebben.

Neemt men echter voor het betere overzicht een normale frontbreedte van 1000^{\times} voor 't bataljon, dan nog behoudt het de dubbele vuurkracht. Voor het regiment met 3 bataljons komt een opstelling in 3 liniën gewenscht voor, als: de eerste en tweede linie in opgeloste orde met 600^{\times} afstand, de derde linie in 4 naast elkander opgestelde compagniescolonnes en wel buiten het werkdadige vuur.

De brigade vindt, als gevechtseenheid, geen genade in 's Schrijvers oogen: »Sie komplizirt als Zwischeninstanz die Befehlgebung ohne jedes Aequivalent und wird daher besser im Frieden als Verwaltungsbehörde vorbehalten.» Verdween ze van 't gevechtveld, dan ware eene vermeerdering der divisiën en eene vermindering der sterkte daarvan, tot op 3 regimenten Infanterie, zeker gewenscht, daar men dan tevens gelegenheid had de divisiën samen te stellen uit 2 linie- en 1 reserve-regiment. Wat de cavalerie betreft, zoo zou dan tevens besloten moeten worden, er slechts de noodige ruiters voor den ordonnansen- en patrouille-dienst aan toe te voegen.

Tot het defensief overgaande, zegt V. R., dat het voordeel daarvan bestaat in het uitkiezen en gereedmaken van het terrein, waardoor men de reserves in de onmiddellijke nabijheid kan opstellen; dat de verdediger in zijn stelling blijft, terwijl de tegenpartij 2000—3000 $^{\times}$ moet doorloopen en zich

(1) Zie § 3 punt 1 der Bataljonsschool.

blootstellen moet. Het zwaartepunt ligt dus eenig en alleen dáárin, een overstelpend vuur af te geven tijdens de aanvaller zich vooruitbeweegt. De zwakke plaatsen blijven echter de flanken, omdat de sterkere aanvaller (moet dan altijd de aanvaller sterker zijn?) daar van zijn meerderheid kan gebruik maken.

Tot betere beveiliging van de flanken dienen de omgebogen vleugels, welke de omgetrokken troepen voor een nieuw front plaatsen, de versterkingen aangelegd op de flanken en ten slotte een sterke artilleriemacht.

De ondersteuning van artillerie bij den Infanterie-aanval is in de laatste tijden een onderwerp geweest, waarover heel wat geschreven is. Veel licht ontsteekt de Schrijver over dit onderwerp niet. De nieuwere en juist schietende vuurmonden maken het mogelijk, over de eigen troepen henen te vuren, zonder dat voor hen gevaar ontstaat. Welke de maximum-afstand hiervoor is, hierover wordt gezwegen. Aangezien het de aanvallende Infanterie meestal niet gelukt in den eersten aanloop de vijandelijke stelling te bereiken, doch rustpunten ingenomen moeten worden, is het volgen van artillerie noodzakelijk, wanneer de aanvallers tengevolge van frontveranderingen voor nieuwe hindernissen gesteld worden.

Hoe belangwekkend ook de volgende bladzijden van de brochure zijn en vooral, voor wat betreft de cavalerie met haar twistpunt over toevoeging van Infanterie, zoo moeten wij toch met het bovenstaande afscheid nemen van R. V., daar te groote uitvoerigheid anders het gevolg zou zijn. Alleen dit wenschen wij nog in herinnering te brengen, dat wat de Schrijver over de cavalerie zegt, aan talrijke aanvallen is blootgesteld geweest.

Een ander vlugschrift, dat in hooge mate de aandacht heeft getrokken, is dat van den Generaal BRONSART VON SCHELLENDORFF I, den commandant van het Iste Duitsche legerkorps, over een vechtwijze voor de Infanterie naar de eischen des tijds. Is het de zoo goed klinkende naam van den Generaal, die daarvan de oorzaak is, of moet zij gezocht worden in den inhoud van het nog geen 60 bladzijden bevattende geschrift? Zou, wanneer de brochure onder een nom de plume of anoniem ware verschenen, de belangstelling even groot zijn geweest? De Schrijver zegt zelf: »Werden Abänderungen der letzteren (d. z. de reglementen) für erforderlich gehalten, so giebt es einen anderen, allerdings der öffentlichen Beachtung entbehrenden Weg, der bis zum Throne führt.» En verder: dat het hem, als hoog geplaatst bevelhebber, slechts geoorloofd was met de noodige reserve te spreken over de Duitsche reglementen, want deed hij dit niet, zoo kon hij allicht zondigen tegen de discipline.

In een 15-tal hoofdstukken doorloopt de Generaal het uitgebreide veld der Infanterietactiek. Hem op den voet te volgen, zou ons bestek niet toelaten, zoodat wij ook uit deze brochure alleen de reeds besproken onderdeelen van het gevecht zullen lichten.

De voorliefde voor dunne tirailleurliniën, zegt de Generaal, vindt het grootste aantal aanbidders bij die troepenafdeelingen, wier vaardigheid in 't schieten te velde een groot trefferprocent doet verwachten, om redenen, verklaard bij de besprekingen van de Militairische Essays IV. Doch over 't hoofd wordt gezien, zegt de Schrijver, dat een dichtere linie van goede schutters toch altijd nog meer verliezen zal toebrengen dan een dunne, bestaande uit even goede schutters.

De knoop wordt nu door den Schrijver als volgt doorgehakt.

Zoekt men een *beslissend* vuurgevecht, dan kunnen geen genoeg geweren te gelijker tijd in werking gebracht worden, ergo: dichte liniën. Wenscht men voor 't oogenblik geen beslissing, dan komt het niet zoozeer er op aan verliezen toe te brengen als wel, dat men zich »in möglichtst guter Verfassung» tot het beslissende moment handhaaft.

Treedt men defensief op, dat men dan met het formeeren van dichte tirailleurliniën niet langer wachten dan totdat de aanvalsrichting bekend is.

Het *exercitieveld* en het terrein zijn de plaatsen om zich over dichte of dunne tirailleurliniën licht te verschaffen. Dan zullen voor- en tegenstanders inzien, dat zij beiden niet onvoorwaardelijk gelijk hebben, of m. a. w. dat het kan vriezen of dooien. In hoeverre evenwel het exercitieterrein daartoe kan medewerken, zou weder een goed onderwerp tot debat kunnen uitmaken, waarin zeker Prins HOHENLOHE en HOENIG niet zouden nalaten aan hun verafschuwde »Türken» en »Tempelhoferfeld-Taktik» nog eens een kastijding te geven.

Het al of niet gewettigde van gesloten formatiën op het gevechtveld maakt een voornaam deel van de brochure uit. Zij worden aangeprezen als doeltreffend voor de voortdurende voeding van de opgeloste voorste linie, voor flank- en vleugeldekking dier linie en eindelijk, tot doorvoering van den beslissenden strijd.

Van een theoretisch standpunt beschouwd, zijn colonnes bij de tegenwoordige banen der klein-kalibergeweren gevaarlijker dan liniën. Doch, van de practische zijde bezien, levert de meer verspreide orde groote bezwaren aan de bevelvoering en de beweging. Op de vraag, hoe men er toch toe komt om van den aanvang af die oplossing te verlangen, antwoordt de Generaal met te zeggen: »Anscheinend hat man es mit Nachzüglern einer Krankheit zu thun,» welke ziekte haar oorsprong vindt in de groote verliezen bij den aanvang van den laatsten Fransch-Duitschen oorlog, doch »wo Holz gehauen wird, fallen Späne» en dus is 't maar goed, dat noch in de tactiek noch in de reglementen het zwaartepunt gezocht wordt in het vermijden van verliezen. Een groot deel der verliezen van 1870/71, zegt de Generaal, komen voor rekening van de hoogere bevelhebbers.

FRTZ HOENIG beweert hieromtrent: »Die Truppen (de Duitsche), mit einem geringwertigeren Gewehr ausgerüstet, im Gefühle, dass dem Chassepot gegenüber die gebräuchliche Taktik nicht durchführbar sein könne, und den

Weg zu einer besseren sich verlegt sehend, schwebten daher beim Kriegsausbruch gewissermassen zwischen Himmel und Erde, und erst nach den blutigen Erfahrungen der Augustschlachten, die sammt und sonders das Grablied der damaligen deutschen Taktik singen, etwa mit Ausnahme von Sedan, begann die Infanterie die Fühlung mit dem taktischen Boden zu gewinnen, der bei vernünftiger Verbreitung der Kenntnisse über die Leistungen des Chassepots vor dem Kriege leicht hätte gefunden werden können." Volgens dezen Schrijver school dus de fout niet alleen bij de hoogere bevelhebbers, doch kwam het euvel van nog hoogere sporten, van het geheele legerbestuur, dat vasthield aan methoden, welke steekhoudend gebleken waren tegenover de achterlijke Oostenrijksche Stosstaktik en waarmede toen de zege was bevochten. Karakteristiek is ook hetgeen de Schrijver van *Eine Wintertagswirklichkeit* verhaalt op bladz. 4: »Den 11den Augustus 1870, in de vroege, gaf een cavalerie-patrouille ons eenige gevangenen over. De bataljonscommandant riep op de hem eigen levendige wijze: »CRAMER! CRAMER!" Op hetzelfde oogenblik verscheen de geroepen onderofficier, die kort voor het uitbreken van den oorlog van de schietschool was gekomen en tot de 2de comp. van het 57ste regiment behoorde. 't Was een Hanoveraan en een van die onderofficieren, die in het Pruisische leger zulk voortreffelijk en nieuw bloed hebben gebracht. »CRAMER," sprak de Oberst-Lieutenant VON ROELL, »da haben Sie ein Chassepot, ist die Waffe der Zündnadel überlegen?" »Das ist ja das spillerige Ding, das ich von Spandau her kenne," en als bewijs stak hij de pink in de monding. »Ich habe mit der Zündnadel so und soviel Treffer gehabt; mit diesem Ding kann man nicht treffen." »Ich danke Ihnen," was 't antwoord; »Armer Mann" begon de Oberst-Lieutenant opnieuw, »er ist vollständig bethört. Ich sage Ihnen, lieber...., unser Unglück ist die *Schulmeisterei* und die *Bedientenhaftigkeit*. Ohne diese beiden Eigenschaften fühlt sich der geputzte Deutsche nicht wohl, und jeder, der nicht so ist, nicht so lebt, nicht so glaubt und lehrt, ist ein...." Den 16den Augustus waren de commandant en de onderofficier gevallen; deze al geloovende, de ander met zijn twijfel.

De infanterie-tactiek der Duitschers in den oorlog van 1870/71 was een mengsel van de Pruisische tactiek van 1866, met haar half-bataljonscolonnes en de na dien laatsten oorlog meer en meer in zwang gekomen compagnies-colonnes, waarbij iedere compagnie een peloton tirailleurs uitzwermd. Toch werd het meest de logge half-bataljonscolonne gebruikt, voorafgegaan door 2 compagnieën tirailleurs. De Duitschers namen laat hun gevechtsformatie aan, terwijl het ver dragende Fransche geweer reeds op de groote afstanden het aanvalsveld met projectielen bezaaide, over welk terrein dan de eersten in gesloten formatie oprukken moesten. Hierdoor leed de Garde bij St. Privat een verlies van 300 officieren en 8000 man; bij Vionville het IIIde corps eveneens 300 officieren en 6600 man, terwijl later, toen men minder (bijna

zeiden wij: eigenwijs) halstarrig was geworden, de Garde bij Sedan, die toen toch ook niet gespaard werd, slechts 25 officieren en 424 man verloor en het IIde leger (4 legerkorpsen, behalve de cavalerie-divisiën) tusschen 4 en 31 Januari 1871, in 't geheel 229 officieren en 3700 man had te betreuren.

Prins FREDERIK KAREL had reeds tijdens de insluiting van Metz chassepots uit de magazijnen laten komen, om ze zijn eigen troepen in de hand te geven (1).

Niet dus de hoogere bevelhebbers, niet de geringe voorbereiding der overmachtige artillerie alléén droeg de schuld, doch het geheele stelsel van oefening en tactiek.

Om op de gesloten formatiën terug te komen, wordt aangevoerd, dat deze aldus opgestelde afdeelingen, voordat zij nog in de tirailleurlinie zijn gekomen, het offer zullen wezen van het vijandelijk vuur. De Schrijver weerlegt dit betoog door aan te nemen, dat men hierbij een geheel vlak terrein op 't oog heeft, zooals een exercitieveld, dat echter zulke terreinen tot de uitzonderingen behooren.

In de meeste gevallen zullen gesloten afdeelingen, bij behoorlijke aanvoering, nog wel dekking kunnen vinden in zulke open en vlakke terreinen. »Trifft dies absolut nicht zu, so vermeide man ein solch ungünstiges Gelände" (?). *Moet* het evenwel gebruikt worden en hebben de reventroepen een gemakkelijker taak, welnu, »man übe die Tugend der Geduld." Is de aanvoering echter niet zoo geduldig en moet men er over heen, men brenge zonder aarzeling het offer. »Es wird ein Begräbniss erster Klasse sein."

Moeten nu de gesloten afdeelingen de colonne- of de linieformatie aannemen? Daár, waar maar één compagnie dekking vindt en een onmiddellijk ingrijpen niet te wachten staat, kunnen de andere compagnieën bij de colonneformatie even goed volgen als »die Schleppe der Dame" en wel zóó lang, totdat in gevechtsformatie wordt overgegaan. Is niets geen dekking te vinden, dan vervalt men als vanzelf in de linie-opstelling.

Welke van de twee vormen in het werkzame vuur (de Schrijver gelooft dus aan het bestaanbaar zijn van gesloten formatiën in die zóne) als grondformatie te gebruiken is, verklaart de Generaal zeer bezwaarlijk te kunnen beantwoorden. Wel geeft de colonne grootere verliezen, doch de leiding is gemakkelijker en een linie achter de tirailleurlinie, als tweede schijf fungeerende, zal wel niet veel minder kogelgaten vertoonen. Zooveel is echter zeker, dat het overgaan van de colonne in de linie méér verheffend is, dan het omgekeerde, waarbij men achter elkander kruipt.

Aangaande het tijdstip van vuuropening, zegt de brochure, na het pro en contra te hebben besproken, dat er niets anders overblijft, dan in een goed gekozen formatie *zoo dicht* mogelijk den vijand te naderen. Het halt houden zal intreden zoodra de verliezen zóó groot worden, dat de leiding

(1) Zie v. d. GOLTZ, *Die Operationen der II. Armee, Beg. d. Krieges bis zur Cap. von Metz.*

ophoudt. En bij elk gevecht zal dit op een ander moment plaats hebben. Mag men de ondervinding van het manoeuvre-veld hier in practijk brengen, dan schijnt het mogelijk, dat *dunne* tirailleurliniën zelfs onder ongunstige omstandigheden aldus tot 600 M. kunnen naderen zonder te vuren of door Infanterievuur op grooter afstanden te worden begeleid (1).

Zeër terecht merkt de brochure op, dat aan de artillerie het vuur op groote afstanden behoort en dat dit door velen over het hoofd gezien wordt. Ergens lezen wij: »het Infanterievuur op groote afstanden is een zwak surrogaat voor artillerievuur.» De Handleiding voor het tactisch gebruik enz. zegt op bladz. 6 »op ongeveer 1000 M. begint de vuuruitwerking der Infanterie die der artillerie te *evenaren*.»

Het groote voordeel, aldus ongeveer gaat de Schrijver door, der klein-kalibergeweren ligt niet daarin, dat men op grootere afstanden kan schieten, doch wèl, dat men op de korte meer treft. Aangezien op 600 M. geen beslissend vuurgevecht kan geleverd worden, zoo moet men tot 300 M. vooruitgaan, wanneer althans geen bijzondere omstandigheden beletten nog dichter op te rukken. Toch is nog deze afstand te groot voor den bajonet-aanval, zoodat ten slotte nog eens stelling moet worden genomen, waarvan dan de andere afdeelingen gebruik moeten maken om op te sluiten, den impuls tot voorwaarts gaan te geven en zelf den storm mede te maken.

Bij den storm op Plewna zou het 64ste Russische regiment een loopgraaf bestormen, gelegen tusschen twee redoutes. Op 900—1000^x ging het met den looppas vooruit. Op 500^x afstand van het aanvalspunt vielen de manschappen uitgeput neder. Gelukkig was er daar dekking, zoodat zij ten slotte na een rust van verscheiden minuten toch nog in het vijandelijk werk konden dringen.

De vuurovermacht *moet* verkregen worden, doch niet ten koste van snel schieten, want moeilijker nog dan voor den verdediger, is het voor den aanvaller de munitie aan te vullen.

Uit deze noodzakelijkheid is de omvatting of overvleugeling geboren, die zoozeer wordt aangeprezen. Echter, om daartoe te kunnen overgaan, moet aan de volgende eischen voldaan kunnen worden: 1°. Men moet een zijner vleugels vrij hebben; 2°. het terrein op 's vijands vleugel, welken men omvatten wil, moet begaanbaar zijn en zich tot een geheimen, snellen en gedekten flankmarsch leenen. Wordt toch die flankmarsch niet snel, geheim en gedekt uitgevoerd en volgt de beslissende aanval er niet spoedig op, dan staat men weer front tegen front.

De partieele vuurovermacht moet, zoo men niet omvatten kan, door geconcentreerd vuur op enkele deelen der vijandelijke opstelling verkregen worden.

Een volgend hoofdstuk behandelt een niet minder voornaam punt uit de tegenwoordige Infanterie-tactiek, namelijk het vuren in de beweging en het z. g. n. »Ungezieltes Feuer.»

(1) Zie *Milit.-Wochenbl.*, 1891, N°. 1.

De Schrijver noemt het *Spielarten*, terecht o. i., omdat elk vuur als hoofdvoorwaarde vraagt *onbeweeglijkheid*. Uit de noodzakelijkheid geboren, leverde het tevens het voordeel op, dat onder de beschutting van het ondoordringbaar rookgordijn, de volgende troepen met meer élan konden vooruitstormen. Thans wordt die beschutting gemist wegens het rookvrije kruit en zou men gelooven moeten, dat dus deze vuursoort, die weinig treffers kon aanwijzen, als onbruikbaar zou worden gebrandmerkt. Het tegendeel is echter waar. De hedendaagsche geweren met hun gestrekte banen maken, zegt men, op de afstanden van het werkdadig Infanterievuur het richten bijna niet noodzakelijk. Het geweer op de heup en nagenoeg horizontaal afgevuurd moet een treffer geven. Vergissen wij ons niet, dan hebben reeds generaals in de Revolutie-oorlogen deze methoden aangeprezen om in de breede colonnes des vijands te treffen. 't Is overigens wel kenschetsend in een tijd, waarin men zóóveel gewicht hecht aan een zorgvuldige opleiding tot schutter, in een tijd, waarin de waarde van het individueele schot zoozeer is toegenomen. Doch, groot en talrijk zijn de gelederen van de aanhangers van dit ongerichte vuur niet, doch wél, die van hen, welke gelooven aan de noodzakelijkheid van hetgeen WALDOR DE HEUSCH zoo karakteristiek noemt: »ouvrir la soupape de sûreté de l'émotion" d. i. dat men van tijd tot tijd moet *halt houden* om te schieten en adem te scheppen, »car c'est à la course qu'on traverse les espaces découverts et battus."

Het gebruik van de schop voor de aanvallende partij wordt in weinige regels besproken en aangetoond, dat er legio omstandigheden zich in 't gevecht kunnen voordoen, waarbij, zonder gevaar voor den offensieven geest of zonder schade voor den drang tot voorwaarts rukken, van kunstmatige dekkingen kan gebruik gemaakt worden. Zoo bijv. bij het gedeelte van den aanvaller, dat 's vijands front vasthoudt, terwijl de hoofdmacht de omvatting uitvoert.

»Wenn in Zukunft," zegt FRITZ HOENIG, »nicht jeder Mann in der Führung des Spatens ebenso sicher ist, wie in der des Gewehres, dann ist er kein brauchbarer Soldat und in höherem Masse gilt das von den Offizieren hinsichtlich der Auswahl und Herrichtung der Stellungen"

De tegenwoordige »Schlagentaktik" maakt daarna een onderwerp van behandeling uit. Niet alleen, zegt de Generaal, is het karakter van den slag zeer verschillend, doch het hier aanvallend, ginds verdedigend of sleepend optreden plant zich ook in de kleinere onderdeelen, tot in het bataljon, voort. Kan er, daar elk gevecht onder andere omstandigheden geleverd wordt, sprake zijn van een bepaalde tactiek voor den slag? Volgens hem bestaat de eenig ware methode dáárin, dat de hoogere bevelhebbers voor een doelmatig samenwerken zorg dragen, elk voor de troepen onder zijn bevel. »Wer sollte sich vermessen, die allein seligmachende Lösung vorzuschreiben, und damit eine besondere Schlagentaktik der Infanterie festzustellen?" Dat het evenwel noodig is, de bevelhebbers in vreedetijd te oefenen in het voeren

van bevel over troepenmachten, die hun in oorlogstijd zullen ondergeschikt wezen, dit heeft Rusland het vorige jaar getoond en zal Frankrijk in het aanstaande najaar doen, niettegenstaande de enorme kosten, die dergelijke manoeuvres eischen.

Ook de generaal BRONSART waarschuwt tegen het al te hartstochtelijk en vlijtig toepassen van de omvattingen, waarin thans alleen het succes gezocht wordt en hij bestempelt dit met het verlangen de vruchten te oogsten van een overwinning, die nog niet verkregen is: Beaune la Rolande en Loigny-Poupry in November en December 1870, zijn daar om te bewijzen, dat de overmachtige omvatter nog niet altijd de overwinnaar behoeft te wezen en dat de kans van doorbroken te worden niet geheel is weg te cijferen (1). Wil men zich, zegt de Schrijver van de »Untersuchungen über die Taktik der Zukunft» (FRITZ HOENIG), wil men zich een beeld vormen van den toekomstslag, zooals het verloop zal zijn, dan is en blijft Gravelotte de spiegel, »durch das, was die Taktiker hier nicht thaten und durch zahlreiche taktische Lagen von gewisser Gefahr förmlich heraufbeschworen.»

Tegelijk spreekt hij echter als zijn meening uit dat bij de grootere sterkte, zoowel natuurlijke als kunstmatige, de beslissing eerst den tweeden dag of nog later zal vallen. Onwaarschijnlijk, aldus gaat deze geniale Schrijver voort, is het niet dat men weder terugkeert tot de z. g. n. circumvallatieslagen en dat een meer of minder getrouw Plewna zich zal herhalen. »Denn der Fall ist wohl denkbar, dass der Angreifer überhaupt keine siegreiche Schlacht erringt, dass er den Vertheidiger, *wo er ihn findet*, durch Circumvallationen einschliesst, dass alsdann mehrere Entsatz-Schlachten u. s. w. entstehen, bis der Eingeschlossene durch Hunger fällt.»

Hoofdstuk X van het standaardwerk van Oberst VON DER GOLTZ, *Das Volk in Waffen*, het hoofdstuk dat de zoo boeiende beschrijving geeft van den slag en het slagveld, bevat over den toekomstslag het volgende: »Noch ist diese Völkerschlacht der Zukunft für uns eine Sphinx mit ungelösten Räthseln» en dan verder: »Einst wird freilich ein gottbegnadetes Genie kommen, welches die Zukunftschlacht sein Element nennt und sie beherrscht. Für jetzt aber stehen wir noch vor einem Problem.»

Toch kunnen de »leger»-manoeuvres, wier bloeitijd in de groote rijken nabij schijnt, krachtig medewerken tot het vinden der onbekende factoren van het vraagstuk.

Komen wij thans op een andere uiting van den laatsten tijd, op het kampveld van den *normaal-aanval*. Ingewikkeld is het probleem niet. Stuiten alle te maken regels voor den aanval af op de groote verscheidenheid van de gevechtsvelden en gevechtstoestanden en is daarom »jede weitere Schematisierung untersagt,» er is een richting welke wenscht, dat voor den aanval

(1) Men leze v. d. GOLTZ. *Die Operationen der II. Armee an der Loire*, en vooral hetgeen voorkomt in de noten op blad. 123 en 193 e. v.

over geheel open en vlak terrein vaste regels gegeven worden, omdat zij hier *kunnen* gegeven worden. De voorvechter voor 't beginsel is de Generaal VON BOGUSLAWSKI; een tegenstander zien wij in den Generaal BRONSART, waar hij in zijn besproken brochure de behandeling van dit onderwerp eindigt met de woorden: »Also fort damit.»

Reeds in zijn *Taktische Darlegungen* (zie dit opstel, bladz. 533) betoogde de Generaal v. B. de wenschelijkheid van een bepaald voorschrift en nu onlangs (1) verscheen van die bekwame hand: *Ein letztes Wort für eine Angriffsvorschrift der Infanterie*.

De Generaal BRONSART, die door zijn hoogen rang in 't Duitsche leger een der eersten is, die beseft, dat het niet geoorloofd is in openbare geschriften aan de reglementen en voorschriften te tornen (indien wij deze uitdrukking mogen bezigen), zegt met alle overtuiging: »Die Verwirklichung desselben (d. i. van den normaalaanval) würde aber für die Infanterie verhängnissvoll werden.» De voorstanders van dezen methodischen aanval, zegt hij verder, gronden hun oordeel op het beweren dat de te ver gedreven zelfstandigverklaring, voor het meerendeel der middelmatigheden niet gewenscht is en er zeer dikwijls toe leidt, dat verkeerde maatregelen worden getroffen, die het doel, met het gevecht beoogd, in gevaar brengen. En dat zou verminderen, dat gevaar zou te ontloopen zijn, wanneer zij een soort schema als handleiding hadden, dat, hoewel geen »passe par tout» zijnde, toch in de meeste gevallen zonder groot nadeel zou gevolgd kunnen worden. De Generaal gaat nu verder met te zeggen, dat naar zulk een artikel even weinig vraag is als tot nog toe naar een normaalverdediging; want, zegt hij, vraagt men den voorstanders of zij zelve dan de behoefte er aan reeds gevoeld hebben, dan wel of zich iemand heeft aangemeld, iemand tot de middelmatigheden behoorende, die de handleiding verlangend te gemoet zag, dan krijgt men steeds een meer of minder verwonderd »neen» ten antwoord.

Dat zulk een voorschrift niet eens voordeel zou aanbrengen, volgt reeds, volgens den Generaal BRONSART, uit den trap van ontwikkeling, waarop tegenwoordig het stelsel der compagniescolonnes staat, en als alles afdoend argument, uit de feitelijke onmogelijkheid het stelsel tegenover den vijand door te voeren.

Hoe toch zijn de compagniescolonnes ontstaan (2)? In 1861 ontvingen de Pruisen hun voorschrift op den velddienst en te gelijker tijd, na den oorlog in Italië van 1859, begonnen zich de compagniescolonnes daar baan te breken, in verband met het gebruik maken van de voordeelen, die het terrein aan dekkingsmiddelen opleverde. Ook in ons land ontstond in die jaren een

(1) Zie *Milit.-Wochenblatt*, 1891, N°. 31.

(2) Men leze: Nota a, behoorende bij het verslag der Commissie, samengeroepen bij aanschr. van Z. E. den Minister van Oorlog, dd. 15 Jan. 1868, N°. 100 P (de compagniescolonnes met uitsluiting van elk ander stelsel in de exercitie-reglementen der infanterie op te nemen).

beweging ten voordeele der toen fonkelnieuwe vechtwijze, waarvan als een uitvloeisel te beschouwen is de »Leiddraad bij de oefeningen van een bataljon in het exerceeren en manoeuvreeren" van 1863. In niet geringe mate werkte daar de wetenschap toe mede, dat een bataljon op oorlogsterkte in het rumoer van den slag niet met de stem kan gecommandeerd worden. Verdeelde men het nu in kleine onderdeelen (*compagnieën*), dan werd dit euvel weggenomen en verkreeg men tevens het voordeel dat de troep zich meer dekking kon verschaffen. De oorlogservaring, in 1866 en in 1870/71 opgedaan, bewees ten slotte de doorvoerbaarheid van het stelsel.

De grootere vrijheid echter, het gevolg van dit stelsel, gaf aanleiding dat onderbevelhebbers door hun onstuimigen moed de opperste leiding in moeilijke omstandigheden brachten (men bedenke hoe menigmaal het initiatief tot den aanval op de slagvelden van 1870/71 van de lagere aanvoorders uitging en dit is zeker een der voornaamste redenen, die de voorstanders van den normaalaanval doen omzien naar middelen om het vogelvrij worden te breidelen. Doch, zoo vraagt Generaal BRONSART, wordt dan een middelmatigheid »leistungsfähiger", wanneer men hem meer en meer in een nauw keurslijf snoert? Van de beantwoording dezer vraag hangt de toekomst der Pruisische infanterie af; is het antwoord bevestigend, dan plaatst men zich op de hellingen en glijdt men — naar achteren.

En aannemende, dat men nu het voorschrift ging samenstellen, men zou, zoo gaat de Schrijver voort, het zonderlinge schouwspel genieten, dat er evenveel ontwerpen ter tafel kwamen als er hoofden waren en dat men van weerszijden, voor de goede zaak, zooveel concessies zou doen, dat ten slotte gevraagd zou moeten worden: »Wo bleibt der Normal-Angriff?" Reeds nu, bij de manoeuvres, geraken de middelmatigheden in een verlegenheid, die des te grooter is, naarmate zij meer verstand en gehoorzaamheid hebben. Zijn geheel pleidooi, in één woord samenvattende, slingert de Generaal BRONSART het zijnen tegenstanders naar het hoofd met de woorden:

»Derselbe ist ja eigentlich weiter gar nichts, als ein riesenhafter Eingriff der oberen Führung in das Einzelwerk der unteren Führung, nur möglich auf einem ganz ebenen Exerzirplatze, schon nicht mehr möglich auf einem annähernd ebenen Gefechtsfelde und total unbrauchbar und schädlich auf der grossen Mehrzahl der Kampfgefælde. Also fort damit."

Doch de Generaal VON BOGUSLAWSKI geeft zijn meening zoo spoedig niet op; in het bovengenoemde nummer van het *Militär-Wochenblatt* (zie bladz. 580, noot 1) verweert hij zich hoofdzakelijk tegen de meening van den Generaal BRONSART en tracht hij de argumenten zijner tegenstanders te ontzenuwen.

Wat is dan de geest van het reglement? zoo vraagt hij. Deze kan slechts bestaan in het naar waarde schatten van de ervaringen uit de laatste oorlogen, in verband met de veranderingen der wapenconstructie, en in een vechtwijze welke zich daarop baseert. Verder verlangt het reglement, dat aan de

troepen een opleiding worde gegeven volgens de eischen van het hedendaagsch gevecht, dat men zich niet noodeloos mengt in den werkkring van zijn ondergeschikten, doch tevens, dat aan de eenheid bij de gevechtsvoering met hand en tand worden vastgehouden. En wel verre, dat door een voorschrift voor den normaalaanval aan het reglement zou geknaagd worden, voegt men er veeleer een ontbrekend stuk aan toe.

Over 't algemeen maakt men het zich wel zeer gemakkelijk door eenvoudig te zeggen, het is tegen 't reglement en de verhoudingen in 't gevecht zijn zóó verschillend, dat geen voorschrift bruikbaar is.

Hetzelfde tijdschrift, dat dit opstel van den Generaal v. B. bevat, gaf in N°. 1 van dezen jaargang een opstel over de »Unausführbarkeit bezw. Nachteile einer weiteren Schematisirung des Angriffs.» Na een zeer zaakrijke beschouwing over het hedendaagsch infanteriegevecht, komt de Schrijver tot de conclusie, dat het wenschelijk ware, dat op het *exercitieterrein* een soort normaalaanval werd beoefend.

De Generaal v. B. dient hem daarvoor een kastijding toe door te zeggen: »Das wäre nun freilich das Schädlichste von Allem und in Wahrheit ganz gegen den Geist des Reglements, welches nur kriegsgemässe Uebungen sehen will.»

Niet alleen voor den middelmatige, doch zelfs voor den »hervorragenden» officier acht de Generaal het voorschrift gewenscht, want, daardoor zal hij in staat zijn zich beter aan zijn troep verstaanbaar te maken en hem zooveel mogelijk in de hand te houden.

En wat is nu het gevolg van het ontbreken van het voorschrift? — dat de bataljons en compagnieën er zich een op eigen hand scheppen, want, op de een of andere wijze moet de aanval toch gedaan worden. Waar dan ook de Generaal BRONSART zeide, dat bij de samenstelling elk een verschillend ontwerp zou indienen, zegt de Generaal VON BOGUSLAWSKI, dat dit juist een reden moet wezen om, na rijp beraad, één voorschrift te scheppen, dat, zij het dan ook niet volmaakt, toch zeker beter zal wezen dan *twintig*. Verder, zegt hij, moeten ook de indrukken niet als terloops beschouwd worden, die den soldaat op 't slagveld bestormen. En op grond van die psychologische aandoeningen verwerpt de generaal het liggen blijven van enkele afdeelingen, terwijl de overige vooruitstormen. Het vuur dezer in stelling blijvenden beschouwt hij als een zwakke ondersteuning en alleen zal het van invloed zijn, als hun stelling een soort flankstelling vormt. Liggen zij echter met de overige afdeelingen in één front, dan kunnen zij het aanvalspunt niet lang onder vuur houden, zonder gevaar voor de vooruitsnellende afdeelingen. »Das Schiessen in der Bewegung erscheint als die einzige Möglichkeit einer Begleitung des Sturmes durch Feuer.»

Wij zouden nu onze beschouwingen kunnen besluiten met een overzicht te geven van een reeks opstellen, voorkomende in de n°s. 30, 31 en 32 van het *Militär-Wochenblatt* van dit jaar en handelende over den gelijktijdigen

aanval van grootere infanterie-afdeelingen. Doch, hoeveel lezenswaardigs en belangrijks daarin ook voorkomt, een blik op den omvang van het reeds neergeschrevene doet ons de pen nederleggen.

Hoewel van den aanvang overtuigd, dat wij onzen Lezers niets nieuws zouden bieden, zoo herhalen wij toch, dat het mogelijk zijn nuttige zijde kan hebben over eenige vragen van den dag op het gebied der infanterie-tactiek, de meeningen van schrijvers van naam naast elkander te leggen en ter overweging aan te bieden. Dat dit zoo zijn moge!

J. H. v. D. HEGGE ZIJNEN,
1ste Luit. der Inf.

Haarlem, 1891.

OPMERKINGEN OVER INDISCHE INFANTERIE-BELANGEN.

Het klein-kalibergeweer, dat zelfs na twintig achtereenvolgend afgegeven schoten den schouder nog weinig gevoelig maakt door zijn geringen terugstoot; waaruit een projectiel geschoten wordt met veel indringingsvermogen en met meer dan 300 M. bestreken baan tegen liggende infanterie; een geweer met opgeplant bajonet niet zwaarder dan 4 K. wegende, daarenboven voorzien van lichte en gemakkelijk te verpakken houderlading, is het vuurwapen waarnaar de Indische infanterie reeds jaren lang haakt.

Van ginds hoorde men immers als de gebreken van het klein-kalibergeweer van 11 mM. (stelsel-*de Beaumont*) steeds aangeven: het tegenwoordig geweer is over het algemeen te zwaar en te topzwaar om door een niet sterken Inlander met korten arm behoorlijk in den aanslag te worden gebracht, en het heeft voor hem een veel te hevigen terugstoot. Bij ieder der nieuwe stelsels, het kaliber van 8 mM. niet te boven gaande, zal men die bezwaren veel verminderen, zoo niet geheel te boven komen. Tevens zal men door de invoering daarvan den soldaat een geweer in handen geven, dat zeer snel geladen is, welk sneller laden door de pakjeslading, in vergelijking tot den enkellader, den soldaat de gelegenheid geeft in critieke oogenblikken niet alleen meer, maar ook beter gerichte schoten af te geven, tenminste als de soldaat den tijd, die op het laden gewonnen wordt, aan het richten en af-trekken ten goede doet komen. Want vooral in het bedaard en goed richten, het afdrukken en niet het afrukken van zijn geweer, moet de soldaat, voor den Guerilla-oorlog bestemd, geoefend worden. »Ieder schot een man geveld» moet het dáár zijn; het idee van snelvuren zonder vooraf goed te richten moet den Guerilla-soldaat dus uit het hoofd.

Het geweer met pakjeslading laadt zich bij matige krachtsinspanning van den schutter spoedig genoeg; in het bijzonder snel openen en sluiten van den grendel dier geweren behoeft de man niet geoefend te worden; integendeel moet hem gedurende zijn opleiding tot schutter de overtuiging worden ingeprent, dat alle overhaasting bij het openen en sluiten, zelfs bij het best ingerichte sluit- en repeteer-mechanisme, slechts tot mindere gangbaarheid

en het tijdelijk ontredderd raken leiden kan. Krachtig openen en sluiten van den grendel is alleszins voldoende; zenuwachtig en overhaast daarmede te werk gaande, vermoeit zich de man daarenboven en brengt hij zich in een toestand van overspanning, waarin hij niet zuiver meer ziet en het plaatsen van het geweer in den aanslag hem weldra onmogelijk wordt; in de plaats van goed raken treedt dan munitie-verspilling en knaleffect. Alleen in de laatste oogenblikken van den aanval, het moment dat aan de attaque onmiddellijk voorafgaat, kan het effect sorteeren, den vijand in den kortst mogelijken tijd als het ware met lood te overstelpen, ten einde zijn moreel te schokken en dat van den aanvaller daarentegen te verheffen. Die opwinding behoeft niet kunstmatig te worden geleerd; de spanning der zenuwen, waarin de manschappen op het oogenblik, dat aan de attaque voorafgaat, verkeerden, zal, zoodra het commando-woord »repeteervuur" door de gelederen heeft weerklonken, den grendel toch spoedig genoeg doen heen en weer gaan; maar ook dan zal de troep van dat vuur nog het meeste succes op den vijand hebben, wanneer de manschappen hun geweer krachtig en bedaard weten te openen en te sluiten, en zooveel mogelijk bij het afgeven van hun schot nog richten. Zulk een troep kan eerst gedisciplineerd en volgens de eischen van den tegenwoordigen tijd »vuurvast" genoemd worden; in zijn handen is eerst een klein-kalibergeweer, tevens snellader, een voordeel op den Inlandschen vijand te noemen.

Wil men de Indische infanterie van die vuurdiscipline doordringen, waartoe noodig is dat ieder harer individuën zich meer dan thans zelfstandig schutter gevoele, dan is het noodig dat die troep — geheel en al uit beroepssoldaten bestaande — in het schieten niet langer gevormd worde volgens een reglement, dat alleen gebaseerd is op Europeesche toestanden, waar de legers voor een groot gedeelte uit militieplichtigen bestaan; waar dus een soort klaarmaakstelsel voorziet, ten einde in een betrekkelijk korten oefeningstijd den man ten minste tot een voldoende salvo-schutter te vormen, en waar de tijd, die dan nog over is, benut wordt om uit de besten van den troep zooveel mogelijk scherpshooters te kweeken.

Bij een leger uit beroepssoldaten bestaande, waar men, in plaats van één jaar, minstens zes jaren vóór zich heeft om den man tot schutter te vormen, en hem vooral tot Guerilla-krijger te maken, moet men van den begin af aan meer het juistheidsschieten op het oog hebben.

Vooreerst is daartoe noodig dat men bij het Indisch leger ten gebruike van de depotbataljons het kamer-schietcylindergeweer invoert van het model, nu onlangs aan het Nederlandsch leger ten gebruike gegeven. Dat geweer is het *Beaumont*-geweer met een daarin aangebrachte vaste getrokken tube, waarin dus het kogeltje een behoorlijke geleiding vindt en daaraan een veel zekerder baan wordt gegeven dan bij het tegenwoordig kamer-schietcylindergeweer het geval is. Bij het eerstgenoemde behoort tevens een geheel daartoe ingericht schijvenstelsel. De man zal daardoor reeds bij de depot-

bataljons, veel meer dan nu geschiedt, de grondslagen tot juistheidsschieten kunnen leggen, om daarop — als afgeëxerceerd bij de veldbataljons overgaande — te kunnen voortbouwen.

Bij die bataljons moet dan niet meer, zooals nu het geval is, in de laagste of tweede klasse van het schieten op een driemaanschijf N°. 1 of 2 worden gericht, maar op schijven, die doelen voorstellen, zooals die zich werkelijk in den Guerilla-oorlog voordoen. Aan den soldaat moet dan niet meer geleerd worden op den voet van het doel aan te leggen, maar op het midden daarvan moet steeds gemikt worden; dat is ook het punt, dat ieder natuurmensch met een schietwapen in den hand zou zoeken, en niet de voeten van zijn tegenpartij, tevens het punt dat de schutter uit den aard der zaak, na zijn geweer in den aanslag te hebben gebracht, het gemakkelijkst en zonder lang te zoeken vindt. Heeft men op die wijze den man in het goed richten, bedaard aftrekken, maar vooral in het juist en scherp zien geoeffend, dan zal een compagnie, uit zulke mannen bestaande, eerst met losse en daarna met scherpe patronen geoeffend wordende, spoedig genoeg tot een vuurdiscipline zijn te brengen, om ieder individu te doen begrijpen dat bij het salvovuur de groeps-, de sectie-, de pelotonscommandant de man is, die voor elk dier onderdeelen het mikpunt aangeeft, en het oogenblik van het aftrekken bepaalt, terwijl de man, die in de groep, de sectie of het peloton staat, slechts een der vele onderdeelen van het geheel is, dat de compagniescommandant door middel zijner onderbevelhebbers, de officieren en het kader, in werking bracht.

Van het salvovuur moet in den oorlog met den Inlandschen vijand geen overmatig gebruik worden gemaakt; het gevecht met hem wordt immers in de meeste gevallen op geen grooteren afstand dan 500 M. aangebonden, en al spoedig is men dan, een paar sprongen voorwaarts gaande, tot den afstand genaderd, waarop het individueel vuur van den juistheidsschutter in het tirailleurvuur tot zijn recht komt. Op dien afstand gekomen, doen zich onze Inlandsche vijanden meestal als snel verschijnende, maar even snel verdwijnende doelen aan ons oog voor, doelen die weinig breedte maar meestal nog minder diepte aanbieden. Ieder vizier, bij een salvo op hen te hoog of te laag gesteld, doet honderden projectielen zoowel in de breedte als in de diepte verloren gaan.

Bij den Guerilla-krijger moet de overtuiging gevestigd worden, dat hij niet bij toeval door de spreiding van zijn schöten raken moet, dat wil zeggen, dat, wat te hoog is aangelegd, de reserve van den vijand toch wel raken zal en dat wat te laag wordt geviseerd, misschien nog wel een rakend ricochet zal opleveren. Hem moet als een evangelie worden ingeprent, dat hij een juistheidswapen van de beste soort in handen heeft en dat, zoodra men op den afstand gekomen is, waarop het tirailleurgevecht geopend wordt (\pm 300 M. van de vijandelijke stelling), de vijand, waarop hij heeft aangelegd, ook vallen moet. Doen zich dan toch doelen voor, waarop het

afgeven van salvovuur gewettigd is, of stelt men zich een Europeeschen vijand tot doel, die wel met meer dan één linie en reserve tegenover ons met breede en diepe fronten zal optreden, welnu, ik herhaal het, een salvo van goed geöefende schutters, die tevens in het compagniesverband naar eisch werden geëxerceerd en gedisciplineerd, zal dan nog beter raak zijn dan het zijn zou, wanneer men van het individueel vuur weinig werk had kunnen maken, omdat de vereischte oefeningstijd daartoe niet beschikbaar was.

Ik twijfel geen oogenblik aan de mogelijkheid een compagnie soldaten, waarvan men de meesten — zoo de overplaatsing goed geregeld is — minstens drie jaar bij elkander kan houden, op die wijze tot een goed geheel te vormen, waarvan ieder individu meer dan middelmatig schutter is en het geheel of zijne tactische onderdeelen een zeer voldoende salvo zal weten af te geven.

Maar daartoe is het noodig dat de kapitein en verdere officieren niet alleen zoo lang mogelijk bij hunne compagnieën gelaten worden, maar vooral dat zij hun schietvak theoretisch, en nog meer practisch verstaan. Tot het laatste is het een vereischte, dat de kapitein en luitenants zelf schutter zijn en uit hun geweer weten te halen wat er in zit; want ieder wapen heeft zijn eigen natuur, zijn eigenaardigheden, zijn grillen. Het is niet mogelijk iemand tot iets te vormen wat men zelf niet is, dus waarin men vanzelf niet de noodige ambitie heeft.

Instrueer maar eens een soldaat in het goed schieten, wanneer gij als instructeur daarin steeds een erbarmelijk figuur maakt; behalve dat dit een onmogelijkheid is, zegt de eenvoudige soldaat in zichzelf: »de kapitein heeft goed praten, als ik de schijf niet raak of mijn schot slecht afgeef; hij kan het zelf niet.»

Als infanterie-officier ballisticus te wezen, is schoon en goed; maar goed schutter te zijn is voor hem, vooral wanneer hij in den Guerilla aanvoerder wil zijn, onontbeerlijk. Jonge officieren moeten daarenboven hun trots erin stellen met het geweer als stootwapen goed om te kunnen gaan; het vertrouwen van den soldaat in hen wordt daardoor vermeerderd; hij zegt zoo gaarne van hen: »je moet den luitenant eens zien, die is er eerst een baas in.» Maar daartoe is het nu niet noodig, ieder officier, die daar vroeger een minder goede opleiding in kreeg en misschien al lang de dertig jaren is gepasseerd, nog allerhande sprongen en stooten te laten verrichten en van iederen luitenant te vergen, dat hij van stonde af aan sabreur, schutter en goed bajonetvechter is.

Neen, bij zijn eerste opleiding aan de Academie, den Hoofdcursus en de Militaire School te Meester Cornelis moet voortaan daar evengoed als aan zijne karaktervorming en studie door bekwame voorgangers de meeste zorg worden gewijd. De schietscholen moeten later iederen infanterie-officier de finesses van zijn wapen doen kennen, en hem tot een goed vuurleider stempelen.

De te ver gedreven wetenschappelijke richting, waarin nu dikwijls bij het leger wordt gestuurd en die tot niets leidt dan tot schadelijke overbelasting bij het individu, zonder vormende kracht, moet verkeerren in meer practischen zin, ten einde de officieren geschikt te maken voor hun oorlogstaak. De eigenlijke militaire wetenschap bevat zooveel en is zóó omvangrijk, dat het niet noodig is te vergen dat ieder officier er nog bij liefhebbert. En wanneer men als chef werkelijk degelijke militaire kennis bezit, dan behoeft men om te kunnen beoordeelen of de ondergeschikte officier wel genoegzaam wetenschappelijk gevormd is om promotie te kunnen maken, niet buiten het eigenlijk militaire vak te gaan.

Om dit vak goed te verstaan, is zooveel voorbereidende en aanhoudende studie noodig, — wil men zich waarlijk een officier kunnen noemen die zijn zaken kent — dat die studie ons gelijk stelt met ieder, die aanspraak maakt op een goede opvoeding.

Tot zoover was ik gevorderd om mijne denkbeelden op het papier te stellen, toen mij het Indisch Militair Tijdschrift (jaargang 1891, N°. 7) in handen kwam en ik daarin, de *Militaire Zig-zag* door FANTASSIN opslaande, eene bespreking vond »du role social de l'officier.»

Die beschouwingen lezende, vooral de tweede en derde alinea op bladz. 89, moest ik uitroepen: »tout comme chez nous;» want ook in Indië zoowel als in Frankrijk is de troepenofficier nog de minst bezoldigde, de minst aangeschrevene in de algemeene opinie van hen, die buiten de militaire maatschappij staan; terwijl ieder fourage-trekkend, sporendragend officier der onbereden wapens, zoowel als ieder bureau-officier, hooger schijnt te staan dan zijn collega, die in den troep thuis behoort.

Dat dit verkeerren moge, is de wensch van den schrijver.

MERZ.

's-Gravenhage, 26 Augustus.

PRINS FREDERIK DER NEDERLANDEN EN ZIJN TIJD.

Prins FREDERIK DER NEDERLANDEN en zijn tijd, door
F. DE BAS. Met portretten, platen, kaarten en plans.
Schiedam, H. A. M. ROELANTS. Tweede deel. 1891.
Prijs f 13,50.

In 1887 — dus reeds meer dan drie jaar geleden — heb ik de vereerende uitnoodiging ontvangen om dit werk te bespreken, en die ook aangenomen; ik was dit verplicht aan den drukker en uitgever; de taak door hem ondernomen is zwaar, voor hem niet te zwaar, ik weet dit bij ondervinding. Ik ben evenzoo bekend met de groote uitstekende verdiensten van DE BAS als krijgskundig schrijver; ik huldig die, ik ben daarmee ingenomen; en het verheugt mij dat een krijgskundig tijdschrift zooals onze *Militaire Spectator* de aandacht op mij heeft gevestigd om het werk van DE BAS aan te kondigen. Ik zal daarbij, natuurlijk, vooral moeten gewagen van den vorst wiens levensloop het beschrijft; ik hoop dit met eerbied, met hoogachting te blijven doen, maar vooral ook met eerbied en hoogachting voor de waarheid, of voor wat men voor waarheid houdt; Prins FREDERIK kan het licht der waarheid verdragen, en daarom komen wij er reeds dadelijk en onbewimpeld voor uit, dat wij niet in alles deelen in het oordeel, dat over *den tijd* van Prins FREDERIK wordt uitgesproken; wij hebben *andere* meeningen over *patriotten* en *prinsgezinden* van die vroegere dagen; daarin is, thans, veel meer gematigdheid, veel meer gezond verstand dan voorheen. Maar die toenadering, die gematigdheid moeten niet te ver gaan; men moet niet eigene meeningen verzaken, alleen om de meeningen van anderen te sparen; men moet rond en eerlijk zeggen, wat men zelf meent; dat is recht, dat is plicht; men moet zelfs den schijn van vleierij vermijden.

Dat kan, wanneer men niet te veeleischend is; wanneer men zich maar niet verbeeldt, uitsluitend de waarheid in pacht te hebben; ook anderen kunnen gelijk hebben. Een eerwaardig, verstandig godsdienstleeraar heeft tot taak gehad om de lijkrede uit te spreken bij den dood van vele onzer vorsten; altijd heeft hij die taak waardig vervuld, en daardoor bewezen dat, weet men zich maar te herinneren dat geen mensch volmaakt kan zijn,

men zich in de beoordeeling van een afgestorvene zachter en menschelijker kan uitdrukken; let minder op het gebrekkige, en meer op het goede; en zie, hoe of het eene het andere kan goed maken of doen vergeven.

Vooraf, tracht uit te vorschen wat de drijfveeren van 's menschen handelingen kunnen geweest zijn, want in een verstandigen zin opgevat, is er waarheid in de Fransche spreuk: »*tout comprendre, c'est tout pardonner.*» Ziet eens aan, hoe eenzijdig de partijgeest te werk ging bij de twisten, die ons vaderland in het laatst der 18de eeuw hebben verdeeld; men heeft al het ongelijk, al het kwaad willen schuiven op de eene partij, al het goede gezocht bij de andere; daar komen wij tegen op. Ja, daar waren dwaze overdrijvingen, valsche beschuldigingen bij de Bataafsche patriotten; maar niet *alles* verdient dien naam; zij hebben dikwijls recht en waarheid voorgestaan en er is geen schande in gelegen om dit openlijk te erkennen; er zijn partijen in ons vaderland geweest; de herinnering daaraan is nog niet uitgedelgd; wederzijdsche miskennis heeft dit teweeggebracht, maar het gezond verstand van ons volk heeft hierin zijne goede zijde gehad, en vaak tijdig doen inzien dat dwaze volksdriften bij ons zich veelal hebben bepaald tot naäperij.

Wij zijn nauw gehecht aan het huis van Oranje; maar die gehechtheid is niet onvoorwaardelijk; geen blinde gehechtheid; wij willen onze eigen waarde gevoelen; wij willen niet slecht worden geregeerd; niet door zwakke en onbekwame handen. Daar moet kracht en verstand zitten bij hen die aan het hoofd van een volk staan; en zoeken naar kracht en verstand bij onze laatste stadhouders, dat is een wanhopig zoeken na den grooten WILLEM DE DERDE. Want wij spreken hier niet van WILLEM V, wij laten hem liefst opzij, om niet te veel te zeggen; maar ook een Stadhouder als WILLEM IV was niet berekend voor de goede uitvoering van zijn taak; niet alleen in de dagen van *vrede*, ook in de dagen van *oorlog* moest men steun en leiding bij hem kunnen vinden; en WILLEM IV is de Stadhouder geweest, aan wien wij de krijgsramp van Bergen-op-Zoom hebben te wijten gehad: een krijgsramp, waarbij men zich niet kan verdedigen met het afgesletene *tout est perdu, fors l'honneur*, want juist de eer is voor onze wapens geheel te niet gegaan; en niet door CRONSTRÖM's schuld alleen, die, oud en afgeleefd, tot het uiterste de benoeming tot het bevelhebberschap over de vesting had geweigerd; wij waren toen reeds in den tijd, waarin onze Stadhouders hunne regeerkrachten moesten zoeken bij de geestkracht en bekwaamheid van hunne vrouwen en het bestuur van anderen, een toestand die altijd met gevaar en onheil dreigt en rampen voorspelt.

Want was het wonder dat er slecht werd geregeerd, daar waar niet de oppermacht het hoogste woord had, maar kabaal, hofgunst en listen? was het wonder dat dit velen begon te vervelen, die kracht genoeg gevoelden om zelf te weten wat zij moesten doen en die daarom een woordje meespraken? was het wonder dat een man als DAENDELS gevoelde dat hij meer de geschiktheid had tot regeeren dan de beuzelachtige regenten, die vaak de raad-

gevers zijn geweest van onze laatste Stadhouders? Wij zullen tegen niemand volhouden, dat DAENDELS in zijne openbare handelingen altijd onberispelijk is geweest; maar wij zien er geen een reden in om laag neder te zien op zijn groote hoedanigheden als krijgsman en landsbestuurder; om op hem de miskenning te doen rusten die nog velen op hem doen drukken. Wij zeggen geen kwaad van de Oranjepartij; maar toch, had zij meer de geestkracht uit de dagen van den vroegeren burgemeester van Hattem gekend, Nederland was niet zoo onroemvol in 1795 gevallen. Wij komen er rond voor uit, dat wij evenveel hoogachting hebben voor de nagedachtenis van een vader, die niet uitgeweken is, die niet behoord heeft tot de uitgeweken *Bataven*, maar die behoord heeft tot de patriotische burgerij van Amsterdam, eervol strijdende op de eenige plaats, waar in 1787 eervol is gestreden. Men heeft het recht om zich daarop te beroemen, als men tot de weinigen heeft behoord, die toen de Pruisen goed het hoofd hebben geboden en niet zonder eer, als het slachtoffer van hun moed, op de strijdplaats zijn gevallen; men heeft het recht om partij te trekken voor hen, die na 1795 er geen gewetenszaak van hebben gemaakt om zich te scharen in de reien van het leger der Bataafsche Republiek; ook toen, ook in 1799, ook onder DAENDELS in Noord-Holland streed men voor de vrijheid van het vaderland. Laat ons dat niet vergeten:

Sachons du moins, veillant aux gloires paternelles,
Garder de tout affront, jalouses sentinelles,
Les armures de nos aieux!

VICTOR HUGO.

Er is niet het minste bevreemdends in, dat de gebeurtenissen van dien vroegeren tijd door Prins FREDERIK niet op dezelfde wijze beoordeeld worden als door mij; zij *kunnen* niet op dezelfde wijze door hem worden beoordeeld; en ik hoop daardoor niets te kort te doen aan de hoogachting, welke ieder onzer zijne nagedachtenis toedraagt en waarvan DE BAS ook hier de waardige tolk is gebleven, ook hier in dit tweede deel; ook dit is uitmuntend, meesterlijk geschreven; men kan wel eens met hem in meening verschillen, maar er zijn gedeelten in, die men met deelneming, met belangstelling en niet zonder ontroering kan lezen; wij zeggen er niet meer van, omdat wij een afkeer hebben van overdreven lof te geven, en van alles wat ons zou kunnen doen verdenken, van alles wat maar eenigszins zweemt naar vleierij; wij willen niets meer zeggen. Men zou nog veel meer goeds kunnen zeggen van de kennis en van het karakter van Prins FREDERIK, maar wij onthouden ons om niet te overdrijven; veelal stemmen wij in met DE BAS.

De lezers van dit tweede deel doen denkelijk hetzelfde; vooral wanneer zij het verhaal lezen van het ziekbed en den dood van den jongeren broeder van wijlen Koning WILLEM I, den terecht betreurden jongen held, die zoo

rechtmatigen veldheersroem en grootheid deed verwachten, maar voor wien slechts een grafgesteente te *Padua* bestemd bleef; Prins FREDERIK heeft blijkbaar vereering toegedragen aan den bloedverwant, dien hij zich ten voorbeeld had gesteld. Zoo moet dit deel van de geschiedenis ook treffen door het meesterlijk verhaal van den veldtocht van Austerlitz, waarin volkomen recht wordt gedaan aan het veldheersgenie van NAPOLEON, die in weinige dagen tijds aan een krachtige monarchie als die van FREDERIK II een wissen ondergang bracht, wel verdiend door het slecht bestuur van onbekwame opvolgers; droef is het te lezen, hoe een machtig vorstengeslacht schijnbaar in de diepste ellende werd gestort en nauw een wijkplaats wist te vinden om te ontkomen aan 's vijands ruiterscharen; de krijgsgeschiedenissen volgden elkander toen op met een verpletterende snelheid, die duizelen deed, en niets dat toen den indruk evenaarde, die NAPOLEON als een halven God deed vereeren.

Maar de aarde veranderde weer van gedaante: de Russische veldtocht volgde; de veldslagen in de velden van Leipzig vernielden NAPOLEON's heerschappij; *Waterloo* kon die niet herstellen; zijn dood was nabij.

»*Dieu seul est grand, mes frères*» riep een Fransch kanselredenaar de schare der omstanders toe, bij het lijk van een te hoog geroemd gebieder; men moet nooit die woorden in hunne verhevene waarheid vergeten; alle menschenroem is ijdelheid.

W. J. KNOOP.

Den Haag, 1 September 1891.

De reiswijzer van den Algemeenen Nederlandschen Wielrijdersbond, door H. BOKKER, 2de Luitenant der Artillerie. Groningen, E. TER HAAR, 1891. Prijs 1.025.

Het doel van dit werkje is een nuttigheidsboek, vóórdat zij onder de wapens komen of in de eerste dagen van hun diensttijd, in algemeene trekken een denkbeeld te geven van de militaire handhaving. Het bevat daartoe ongeveer 30 afbeeldingen, met uitsluiting over: Subor- dinate en krijgsmacht; Tegenwoordige bezetting; Groepen, vervoer en onderscheiding; Uniformen (toestand); Compagnie; Huizingen; Kleding en uitrusting; Canalen; Hospitaal; Gezondheidsmaatregelen en kinderschool; Dieftal en misdrijven; Algemeene gaty van den

BOEKAANKONDIGINGEN.

Reiswijzer van den Algemeenen Nederlandschen Wielrijdersbond. Tweede uitgave. Den Haag. MOUTON & Co. (Niet in den handel.)

In practischen vorm en keurig uitgevoerd, heeft de Algemeene Nederlandsche Wielrijdersbond door de bovenvermelde uitgaaf een uitmuntend reisboek ter beschikking van zijne leden gesteld. De Reiswijzercommissie van genoemden Bond mag met groote voldoening op haren omvangrijken arbeid terugzien; het werk draagt in alle opzichten de blijken, met zorg te zijn samengesteld en bevat een rijke verzameling van aanwijzingen en gegevens, die voorzeker slechts met opoffering van veel moeite en tijd zijn kunnen worden bijeengegaard en waarvan ieder wielrijder de groote waarde zal erkennen.

Het werk is gesplitst in vier hoofdstukken, die ieder afzonderlijk zijn ingenaaid en naar behoefte — in verband met de streek waarin men wil reizen — twee aan twee in den algemeenen omslag kunnen worden geplaatst. Deze hoofdstukken bevatten: I. Noord- en Zuid-Holland, Utrecht en Gelderland; II. Zeeland, Noord-Brabant en Limburg; III. Overijssel, Friesland, Groningen en Drenthe; IV. Duitschland (d. w. z. Oldenburg, Westphalen en de Rijnprovincie) en België (de Ardennen). Behalve een Voorrede en Handleiding bij het gebruik van den Reiswijzer, bevat ieder hoofdstuk een Alfabëtisch Register van plaatsnamen, met de bijbehorende nummers der routes, waarin zij gelegen zijn; een Register der routes, gerangschikt naar de volgnummers; een Wegbeschrijving van alle routes met vermelding der namen en woonplaatsen van rijwielherstellers; een opsomming der Bondshotels in de voornaamste plaatsen, met aanduiding der tarieven voor leden van den A. N. W. B. en van de voornaamste bepalingen der hotelcontracten; eindelijk een overzicht van de Provinciale Reglementen en Gemeente-Politieverordeningen betreffende het wielrijden in de belangrijkste plaatsen. Men ziet, dat de Reiswijzercommissie hare taak in den ruimsten zin heeft opgevat. Een aantal advertentiën zijn voorts in het werk opgenomen, terwijl daaraan is toegevoegd een »Spinnewebkaart" in drie losse stukken, bevattende de door enkele lijnen aangeduide routes en de daarbij behorende volgnummers.

Wij wenschen den A. N. W. B. veel succes met deze tweede uitgaaf toe en twijfelen niet, of deze zal door de leden naar waarde worden geschat en tot den bloei van den Bond en van de wielrijderssport in 't algemeen bijdragen.

De toekomstige soldaat. Eene voorbereiding voor den militieplichtige, door H. DONKER, 2de Luitenant der Artillerie. Gorinchem, E. TER HAAR. 1891. Prijs f 0,25.

Het doel van dit werkje is aan militieplichtigen, vóórdat zij onder de wapens komen of in de eerste dagen van hun dienstdag, in algemeene trekken een denkbeeld te geven van de militaire huishouding.

Het bevat daartoe in ongeveer 30 bladzijden eenige mededeelingen over: Subordinatie en krijgstuft; Tegenstrijdige bevelen; Graden, rangen en onderscheidings-teekenen (toegelicht door enkele schetsen); Eerbewijzen; Indeeeling der compagnie; Huisvesting; Kleeding en uitrusting; Cantine; Hospitaal; Gezondheidsmaatregelen en zindelijkheid; Diefstal en desertie; Levenswijze en algemeene gang van den dienst; Menage; alsmede eenige Wenken.

Wij gelooven, dat het werkje aan zijn doel zal beantwoorden; het is eenvoudig en bevattelijk gesteld en behelst met het oog op zijn bestemming slechts het hoog noodige, ter eerste inwijding van den militieplichtige in het militaire leven.

Vervolg op de Wetenschappelijke Mededeelingen over den filter CHAMBERLAND, systeem PASTEUR. Separaat-Afdruk van het Nederlandsch Militair Geneeskundig Archief, jaargang 1891, 1ste aflevering. Gedrukt bij J. J. GROEN te Leiden.

De firma CRANS & Co. te 's-Hage, concessionaris voor den CHAMBERLAND-filter in Nederland, Nederlandsch-Indië en Transvaal, die reeds vroeger enkele mededeelingen omtrent genoemden filter verspreide, verzocht ons, de aandacht onzer lezers op bovenstaanden overdruk uit het Ned. Mil. Gen. Archief te vestigen. Wij voldoen gaarne aan dien wensch, omdat deze Mededeelingen een hoogst belangrijk rapport van de officieren van gezondheid M. STRAUB en H. OFFERHAUS bevatten, aan Zijne Excellentie den Minister van Oorlog uitgebracht naar aanleiding van het onderzoek naar de wetenschappelijke en praktische waarde van eenige filtersoorten. De Schrijvers, die het bericht omtrent de uitkomsten van hun onderzoek doen voorafgaan door een beknopt overzicht van den tegenwoordigen stand van het vraagstuk: »de verschaffing van goed drinkwater,» komen o. a. tot de conclusie, dat de filters CHAMBERLAND voorshands de eenige zijn, die vertrouwen verdienen. Zij geven beschrijvingen en schetsen van verschillende filterinrichtingen volgens genoemd stelsel. Voor een blijvende inrichting achten zij de door drukking werkende filters (leiding in kazerne of hospitaal, met drukvat op de bovenste verdieping) aan te bevelen, met uitsluitende toepassing van den »filtre simple,» die in Fransche kazernes gebruikt wordt. De filters met perspomp op kruiwagen zijn voor tijdelijke voorziening het beste model.

Wij kunnen hier nog bijvoegen, dat de Kon. Militaire Academie thans voorzien is van een CHAMBERLAND-filterinrichting, terwijl de firma CRANS & Co. in onderhandeling is over een soortgelijk toestel voor de Pupillenschool te Nieuwer-sluis.